

Notennou

Diwar-benn ar Gelte d'koz,
O ISTOR
HAG O SEVENADUR

*Dastumet hag urziet gant
Meven Mordiern ha lakaet e brezoneg gant
Abherve*

PENNAD XI

Neuz-korf ar Gelte d'koz, o gwiskamant hag o
zemz-spered.

KEVRENN GENTA : Neuz-korf ar Gelte. — EIL KEVRENN : Ar
gwiskamant. — TREDE KEVRENN : An temz-spered.

MOULET E TI RENE PRUD'HOMME, MOULER AN ESKOPTI
Sant-Brieg
1914

Notennou

Diwar-benn ar Gelted koz,

O ISTOR
HAG O SEVENADUR

*Dastumet hag urziet gant
Meven Mordiern ha lakaet e brezoneg gant
Abherve*

Notennou

Diwar-benn ar Gelted koz,

O ISTOR
HAG O SEVENADUR

*Dastumet hag urziet gant
Meven Mordiern ha lakaet e brezoneg gant
Abherve*

PENNAD XI

**Neuz-korf ar Gelted koz, o gwiskamant hag o
zemz-spered.**

KEVRENN GENTA : Neuz-korf ar Gelted. — EIL KEVRENN : Ar
gwiskamant. — TREDE KEVRENN : An temz-spered.

MOULET E TI RENE PRUD'HOMME, MOULER AN ESKOPTI
Sant-Brieg
1914

PENNAD XI

*Neuz-korf ar Gelted koz, o gwiskamant
hag o zemz-sperek.*

« Ment ramzel, bleo hir melen-aour, skouedou bras, klezeier hir-divent, kanadennou-brezel en eur redek d'an enebour, youc'haden-nou ha korolladennou emgann, strapad armou ha skouedou a stokont diouz eur c'hiz vroadel, pep tra gant ar Gelted a henvel beza reizet da hada spont er c'halonou. »

TITUS-LIVIUS.

KEVRENN GENTA : Neuz-korf ar Gelted

*Penaos e oa neuziet ar Gelted hervez skridou an Hen-amzer. — En eun tu eman skrivagnerien an Hen-amzer evit skeudenni ar Gelted koz evel tud ventek, ramzed anezo a-wechou zoken, d'ezo bleo melen-aour (*aurea cæsaries*) ha daoulagad glas. Gwall-dishenvel e oant, eta, diouz an Hellened, an Italianed ha Kreisteiziz all, a veze anezo peurliesa tud vihan ha duarded. Brudet e oa braventez ar merc'hed keltiad ; meulet e vez gant ar skrivagnerien c'hresian gwennder o c'hoc'henn hag o ment kenedus hag uhel. Ar c'haerder anezo, ken dishenvel diouz hini merc'hed ar C'hreisteiz, a c'hounezas, hervez, ar Romaned : skeudennet eo alies war ar mogeriou taolennet a gaver e Pompeï hag e lec'hiou all merc'hed bleo melen, daoulagad glas, hevelep*

neuz d'ezo gant merc'hed an Hanternoz, Keltezed pe C'hermanezed. Er c'henta hag en eilved kantved goude H. Z., itronezed an uhela tiegeziou eus Rom a live o bleo e melen, da zevreza ar merc'hed keltiad, pe a wiske zoken maoutennou graet gant bleo alaouret o c'hevezerez. Ar c'christen Tertullianus (II^{ve} kantved), en e skrid *De cultu feminorum*, a rebech garo d'ezo ar boazamant-se.

Keltezo, hag i mentet-dreist, o devoa saouzanet Kreisteiziz. Strabon a lavar en doa gwelet e ruiou Rom Bretoned yaouank, ne dize ket ar vrasa paotred eus kér ar penn pe an diouskoaz anezo. Florus, o koms eus ar Gelted a argadas an Itali hag ar C'hres hag eus an aon a zave razo, a evesa e tiskouezent, dre o ment dreist-natur, o armou bras-meurbet hag o c'hadarnd, beza ganet evel a-ratoz evit dispenn an dud ha dismantra ar c'hériou. En enep, Pausanias (173 goude H. Z.) a ziskleri n'en deus kavet netra dreist-ordinal e ment an dud-ze a ra ar Gelted anezo *kavari* « ramzed » (1). Diwar ment ramzel Keltez a voe e tiwanas, moarvat, e-touez ar C'hresianed, mojenn ar ramz Keltos, tad ar ouenn geltiek.

Neuz-korf ar Gelted hervez ar skeudennou anezo. — Kalz a skeudennou Keltez a zo deut betek ennomp diwar dourn ar C'hresianed hag ar Romaned : delwennou (2), kizelladuriou boset-izel, peziou

(1) *Kavaros* a zo deut da « kaour » er yezou brezonek. Lavarret e veze *kaourvarc'h* « marc'h ramzel » evit « kanval » e kerneveg, hag e reer, e kambreeg, *kaourvil* (*mil loen*) eus an olifant. E brezoneg, n'eus ken eus ar ger-ze nemet en ano Kaourintin.

(2) Ar brava delwennou o taolenni Keltez a zo anezo adskeudennou e maen-marbr dioc'h delwennou arem savet gant kizellerien Pergam da envori an trec'hiou gounezet gant rouanez ar gér-ze, Attalos hag Eumenes, ouz ar Gelted a waste an Azi-Vihana.

moneiz, medalennou, kameennou. Dibaot eo ar skeudennou merc'hed ; paotred eo a vez skeudennet peurliesa, d'ezo korfou frammet nerzus hag eun aer vrezeliad, oc'h ober anezo skoueriu dispar a gadourien hag a zoudarded. Darn anezo a zo kaerdreist o dremmou, enno skeud an noblans, ar striv hag an herder (1) ; ar c'horf anezo, skoaziet ledan ha dargreizet moan, a zo eur skouer a nerz hag a vraventez. Re-all, en enep, kigennet ha korfet tevoc'h, a zo pounnero'c'h en o stumm ; neuziet garo eo ar penn anezo, alies zoken chatalek (2). An holl skeudennou-ze, hag int dishenvel eun draïg a-hend-all, a zigas koun eus an dud velegan a vev, hirio an deiz c'hoaz, war aochou mor an Hanternoz hag ar mor Baltik. En eun tu eman, eta, pen-da-benn skrivagnerien ha skeudennerien an Hen-amzer evit pez a zell neuziadur ar Gelted koz.

Neuz-korf ar Gelted hervez furchadennou an amzer-vreman. — An neuz-den diskleriet ha skeudennet evel-se gant an Hen-amzeridi a zo henveltre ouz himi ar ouenn a zo an ano anezo gant an denoniez gouenn *hir-bennek* velegan an Hanternoz (*homo europaeus* eus Lapouge), hag a zo anat dre : 1° he hir-bennegez (hirder klopenn he fenn) ; — 2° he dremm hir-gelc'hiek ; — 3° he fri moan, kroumm a-wechou ; — 4° liou melen he bleo ; — 5° he ment uhel.

Kement ha ma c'heller merzout diouz ar furchadennou graet er beredou keltiek eus oadvez an armou houarn, eun darn hepken eus poblans Keltia a vije bet neuziet evel-se. Er beziou roueed

(1) Da skouer, ar penn miret er Mirdi Breizek (British museum).

(2) Da skouer, penn ar zoner hirgorn hag ar C'helt en em laz goude laza e wreg (Mirdi ar C'hapitol).

pe uhelidi, annezet pinvidik, e kaver alies a-walc'h eskern tud kentoc'h uhel ar vent anezo, hir pe hiroc'h klopenn o fenn, ha d'ezo ez veo, moarvat, bleo melen ha daoulagad glas. Henvel eo, er c'hontrol, neuz-korf an dud beziet dister ouz hini ar bobl a zo o veva hirio er broiou e-lec'h ma reer ar furchadennou-ze.

Ar pep brasa-oll eus ar boblans, her c'hredfed a-walc'h, a oa anezi eta, er c'henta kantved kent H. Z. evel en hon amzer : 1° e Galia, e kreizenn an Europ hag en Itali-Uhela, tud krennennek (furmets-krenn klopenn o fenn), mentet-etre, bleo ha daoulagad du pe zemzu ; — 2° er Spagn, e Breiz-Veur hag en Iwerzon, tud hirbennek, bleo ha daoulagad du, mentet krenn pe vihan, nemet er penn hanternoz eus enez Vreiz, e-lec'h e kaver tud bleo du, mentet-uhel, peuz-ramzel a-wechou.

A belec'h e teue ha penaos edo kevrennet diouz ar poblou hag ar stadou a vuhez neuziou-tud dishenvel Keltia. — An duarded-ze a oa anezo ar pep brasa a-bell eus ar poblou rak-keltiek. En enep, neuz an dud velen, mentet-uhel ha daoulagad glas e oa, gwirhenvel eo, an hini a gaved ar stanka e-touez ar Gelted kosa, da lavaret eo e-touez ar poblou diazezet, en X^{ve}t kantvet kent H. Z., a-hed glann mor an Hanternoz, er gompezenn ec'hon etre ar stériou Albis ha Rênos. Ar gounidou-brezel bras kaset da benn gant ar poblou-ze en dek kantved da heul, an doare souezus m'en em astennas galloud o armou, ar brud a heuilhas o ano a reas d'eun niver meuriadou ha tud all a veur a ouenn dishenvel klask o hevelebekaat ha digemeret ar yez ha darn eus ar giziou hag ar c'hreansou anezo.

Er c'hantved kenta kent H. Z. an holl geltiegerien n'edo ken o stumm hini an dud neuziet melen. A zo kaeroc'h, poblou keltiek a voe n'oa anezo nemet tud dishenvel a-grenn diouz an doare-neuz-se.

Evel-se e oa, da skouer, ar Zilured a stourmas ker start ouz ar Romaned : dre o ment verr, o c'horoch'en livet, o bleo du ha rodellek, e tigasant da goun d'ar Roman Tacitus eus Ibered ar Spagn. E-touez Kaledoniz, er c'hontrol, e weled kalz a dud vras bleo melen pe ruz zoken.

Er broadou ma kaved an daou doare-neuz war an dro, hini ar rak-Kelted a dlee beza stank, dreist-oll, e-touez al labourerien-douar, ar vicherourien, ar varc'hadourien, ar zoudarded war droad hag ar vevelien war varc'h, e-keit ha ma kaved an niverusa, hep mar, tud neuziet melen evel ar Gelted koz e-touez an uhelidi, a roe da boblou Keltia o roueed, o renerien-vrezel hag an dibab eus o c'hadourien (1).

O veza m'o devoe Kreisteiziz d'ober gant tud ar stad-ze, ken war an dachenn-emgann, ken en emweladennou da zivizout feuriou a beoc'h pe a gevredad, int-i eo a daolennjont dreist ar re-all, seul-vui ma 'z edo an neuz anezo dizanat d'ezo hag her c'havent iskis-souezus.

Penaos en em gemmeskas ar gouennou-tud dishenvel eus Keltia. — Poblou rak-keltiad Kornog an Europ a oa bet d'ezo iveau uhelidi ha rouanez (2) hag e voe, e meur a lec'h moarvat, dimeziou etre an daou rummad renerien, Kelted ha rak-Kelted, ken na zeujont d'en em beurgemmeska d'an diwez. Ar Gelted a ouenn uhel ne erezent ket peurliesa

(1) Ar Gelted a vrezelekaas dindan Kezar ha Labienus er Spagn, en Afrik hag en Azi, anezo ar pep uhela eus o broadou, a oa hogozik-holl paotred mentek ha kaer-dreist.

(2) An envor anezo a gaver er mojenou a gonte ar C'hresianed diwar-benn Kuknos « Alarc'h » ha Nanno, roueed al Ligured e Galia, war Arganthonios, roue an Dartessed, Gar-goris ha Habis, roueed ar Guneted, er Spagn, war Antiphates, roue al Lestrugoned, e Breiz-Veur.

rak an dimeziou gant diavezidi kendere ganto. War-dro 120 kent H. Z., eur Gelted eus ar Spagn, merc'h d'eur roue an Oretaned, a eureujas gant ar penn-kadour karthedad Hannibal. E 183 kent H. Z., roue ar Vakedonia, Philpos, war-nes staga gant eur brezel ouz ar Romaned, a c'houlennas skoazell ha kevredad ar Vastarned, poblad galloudus habrezeliad. Meur a zen yaouank eus gwella tiegeziou ar boblad-ze a zeuas da lez ar roue hag e lavaras unan anezo rei e c'hoar da bried da vab Philpos. Er c'henta kantved kent H. Z., Adobogiona, prinsez a ouenn rouanez Galatia, a eureujas eur Pergamad a renk uhel.

Hevelep dimeziou a c'hoarvezas, moarvat, er c'hevrennou all eus ar bed keltiek, ken ma tisleras tamm-ha-tamm, da heul an holl gemmes-kadou-ze, neuz-gouenn an drec'hourienn geltiad. Hirio, er broiou ma vez komzet bepred ar yezou keltiek, ez eo bet diverket a-grenn gant ar ouenn duard niverusoc'h egeti. A-vec'h ma tiwan c'hoaz a-bell-da-bell, dre unanou aman hag a-hont, evel dre hir-hererez. En Iwerzon, ar brezeliou diabarz kris a renas e-pad ar V^{et}, ar VI^{et}, hag ar VII^{et} kantvet goude H. Z., dre ober o rann eus noblans an enezenn, o deus, moarvat, buanaet anezi da zisheria.

Skouer ar gened er broiou keltiek. — Prizet-dreist e oa gant ar Gelted eur vent uhel hag eur c'horf krenv ha kenedus. Verkingetorix a voe dleour, evit eun darn, eus e levezon war e genyroz d'e vent uhel ha d'e neuz-den dispar. E vent uhel, e yaouankiz hag e gened a reas iveau d'ar penn-kadour roman Kekina (kenta kantved goude H. Z.) plega a-grenn dindan e veli ar Chalianed renet gantan. En emgannou, an uhela ha brava paotred a veze graet anezo ar renkaden genta ha gward-enor ar renerien.

Eur pennad bleo hir melen-aour a veze sellet evel ar prizusa eus an holl ornatduriou. E Galia, ar baotred hag ar merc'hed, ha n'oant ket melegan dre natur, a live o bleo e melen gant dour-raz hag eun doare soavon, hanvet *sapo*, tri sord anezan da vihana. En Iwerzon, eun dremm hir-gelc'hiek, bleo melen aour ha rodellek, eur c'hroc'hen gwen, diouweuz moan ha ruz, daouarn stummet-kaer gant bized hir ha striz, a dremene gant an holl gwitibunan da anzaveta skouer ar gened ha da zura aroueziou eur gwad uhel.

Da e kaved, en holl vroioù keltiek, rei d'ar yaouankizou anoiou o tiskleria brasder, nerz, braventez, gwennder ha sked. Paotred a veze graet anezo *Argiotalos* « tal erc'h », *Kantos* « an hini kann », *Neutto* « ar skedus », *Assedomaros* « bras evel eur gwaf », *Kavaros* « ar ramz », *Nertomaros* « bras dre an nerz », *Esunertos* (1) « nerzus evel Esus », *Urogenonertos* « krenv evel mab an ejenmeur », *Smertulitanos* « ledan evel Smertos » Merc'hed a anved *Vinda* « gwenn », *Belisama* « henvel ouz ar flamm », *Nerta* « nerzus », *Sagrobena* « ar vaouez krenv », *Smertomara* « bras evel Smertos », *Kassimara* « kaer ha bras » pe « bras dre he c'haerder ».

Nerz-korf ar Gelted. — O veza ma tiskennent eus gouennou tud o veva, milvedou a oa, e rann-vroioù yen pe glouar an Europ, enno koadou ha stériou e-leiz, ar Gelted o deveze kalz da c'houzany er broiou tomm-grizias hag alies dizour ha dic'hlasvez a ra tro d'ar mor Kreizdouarek. Kreisteiziz, en o skridou, o deus pouezet war ar si-ze, betek ober a-wechou eus ar Gelted korfou gwak ha dinerz na vijent ket evit herzel ouz ar skuiz-

(1) Lavaret e veze e keltieg, moarvat, *nertos* evit « nerzus » ha *nerton* evit « nerz ».

deriou padus. Dislavaret eo an damalladenn-ze gant levriou an Hen-amzer end-eün, miret enno koun marc'hekadennou sebezas, ar Gelted a-dreuz an Europ hag an taoliou-kaer a rejont, evel goopr-zoudarded, er Chres, er Sikelia (Sisil), er Siria hag en Afrik. Ar skoueriou da heul a ziskouez e oa ar Gelted kerkouls poanierien ha ne vern pe Europiz all en o amzer.

E Galia, en emgann stêr Sambra (e 57 kent H. Z.), edo arme ar Gelted, enni troadeien hepken, e spi en eur c'hoad, war lein eur grec'henn, hag, en o c'henver, en tu-hont d'ar stêr, an arme roman war eur grec'henn all. Soudent e tifourk ar Gelted eus ar c'hoad hag e redont war-zu ar stêr « herrus, eur zouez, eme Gezar, ma hanvalent beza, war eun dro, er c'hoad, e-kreiz ar stêr ha war hor c'hein. Ken herrus all e voent gwelet o skrimpa hor c'hrec'henn hag o tizailha hor c'hamp hag ar zoudarded a oa o sevel an difennou anezan ». An daouzekvet hag ar seizvet « legio », grounnet ganto, a voe lazet an holl ofiserien anezo hag e oant bet kaset da get anez ma tigouezas an « dekvet ». Daoust da ze, e talc'has an emgann meur a eurvez, hep ma tiskouezas e neb doare ar Gelted beza faez.

Dirak mogeriou Gergovia (er bloavez 52) ec'h elpenn ar Gelted, en eur c'hrogad den-ouz-den, ar seizvet « legio », anezo eur strollad dibabet, pa n'helle dont e-barz da zoudarded pe da is-ofiserien nemet ar pep kadarna eus an arme roman ; c'houec'h kantener ha daou-ugent ha sez kant soudard a gouez maro war an dachenn. En hevelep bloaz, troadeien Verkingetorix, hag i diviet gant hir-c'hortoz ha yun e-pad eur mizvez, en em gann a-hed daou zervez e-harz menez Alezia.

E 51, ar Gadurked, serret gant o zropellou en Uxellodunon, a c'houzany hep fallgaloni holl grizeriou ar zec'het. Ar c'hastell anezo a zave war eur grec'henn serz e rede eur stêr ouz he zroad. Harzet

e voe ar Gadurked gant ar spiegou hag ar boule-dou-maen stlapet gant ijinou-brezel ar Romaned da ziskenn di da gerc'hat dour. Evit miret outo en hevelep doare da dostaat ouz eur vammenn a strinke war ar grec'henn e-harz ar mogeriou, e stummas Kezar gant prenn eur zavenn, warni eun tour a zek solieradur a harze ouz ar feunteun. Ar spiegou taolet a-zivar lein an tour-ze a skoe d'ar maro neb a dostae. War an dro, hep gouzout d'ar Gadurked, Kezar, a rae kleuzia, e-harz ar zavenn, henchou dindan douar etrezek ar vammenn. En Uxellodunon, kezeg, chatal, tud zoken, a varve gant ar zec'het. Hep koll kalon, ar re zichet a zilammas eus kér meur a wech. Taga a rejont ar Romaned, o kas lakaat an tan war an tour prenn dre ruilha ouz troad ar zavenn tonnellou leun a zoa, a beg-du hag a vlenchou krin entanet. Evit d'ezo c'houita war an holl daoliou-ze, ha daoust m'en devoa an diouer a zour lazet eur c'halz anezo, e talc'hjont ken n'o devoe kleuziadennou ar Romaned, o tizout ar vammenn, distroet ha dizec'het anezo. Ouz he gwelet aet souden da hesk, ar Gelted, o kredi d'ezo e oa ze eun urz a-beurz an doueed, en em zaskoras.

E mezeven 53, ar penn-kadour roman Crassus a gouezas gantan a-greiz-oll, e gouelec'h ar Siria, armead ar Barthed, anezo gwaregerien war varc'h. Gwaregou ar Barthed, hir ha krenv, a strinke start-skrijus saeziou hir gour-dreinet ma veze treuzet gante skouedou ha hobregonou ar Romaned. Ar re-man war droad, armet gant gwafioù-bann ha klezeier, n'oant ket evit tostaat d'o enebourien. Ha termen ne welent d'o foaniou, o veza m'edo gant arme ar Barthed kanyaied sammet a zaeziou, e kemere ar varc'heien diouto dre m'o deveze ezomm. Bez' e oa gant ar Romaned mil marc'heg keltiad, bet digaset eus Galia gant mab Crassus a fizie meurbet enno. War c'hourc'henn e dad e kerzas

heman en o fenn, da gas tizout ar Barfed. Didennet e voe ganto pell diouz an arme ha kelc'hiet. Neuze e savas eun taer a grogad den-ouz-den a zo bet displeget piz d'imp gant ar Gresian Ploutarkhos. Ar Barthed, peur-c'holoet a skantennou houarn, int hag o jaoed, a oa armet gant gouzifiadou krenv, e skoent ganto taoliou kriz ouz korfou ar Gelted, hanter-noaz pe armet-skany. « Ar re-man, eme Bloutarkhos, a groge gant o daouarn e gouzifiadou ar Barthed hag, o lammatt outo a dro-vriad, e tiskarent anezo a-zivar o c'hezeg hag, eur wech kouezet d'an douar, n'oant ken evit sevel gant pouez o armou. Meur a hini eus ar varc'heien geltiad-ze, o tiskenn diwar o mirc'hed, en em zile dindan re o enebourien hag o zoullgofe gant o c'hlezier. En em winta a rae al loened gant ar boan, ouz o flastr dindan o zreid mesk-ha-mesk gant o enebourien, hag e kouezent maro war al lec'h. Hogen, netra ne rae d'ar Gelted gouzavny muioch' eget an tommder hag ar zec'ched n'oant ket boaz outo. Lazet e voe kalz eus o c'hezeg, a'n em strinkas ouz gouzifiadou ar Barthed, hag e rankjont neuze kiladenni, en eur gas ganto Crassus yaouank, a oa gloazet. En em denna a rejont war eun dunienn-draez ; staga a rejont o c'hezeg hag e savjont eun doare moger gant o skouedou. » Ar wrez' leskidik strinket a-blomm gant an heolda goueza war o fenn, ar c'hompezenno gwastet ha dizour m'en em gannent enno, sked arouezintiou seiz hag aour ar Barthed (1), son kanvaouüs o zaboulinou brezel (2), an engroez diniver a dud hag a gezeg ouz o grounna, pep tra a hanvale dont ken-ha-ken d'o mantra ha da ziougana d'ezo ar maro pe ar sklaverez. Nikun, evelkent, eus ar baotred kalonek-se ne wan-galonas hag, o terc'hel penn a bep tu, e kendalc'hjont gant an emgann

(1) Florus.
(2) Justinus.

ken n'o devoe saeziou an enebourien o ledet holl gwitibunan war an dachenn.

Ar bleo. — Ar Gelted a zouge o bleo hir ; ar sklavet hepken a oa touz o fenn ; *mael* « *touzet* » pe « *moal* », en iwerzoneg, a dalveze ouspenn kement ha « *sklav* ».

An uhelidi a lakae evez bras ouz o bleo : o gwalc'h hag o c'hrribat a raent, hag e testament anezo a-dreny peurliesa, war gern pe gil o fenn, e-doare da zizoloï ez ledan o zal. Dremmou paotred, war ar medalennou, a zo o bleo plansonet ha rannet e blezadennou bihan a-istribilh endro d'o fenn ; hiniennou a zo o fennad bleo diskempenn ha houpet-oll.

E danevellou iwerzonek, desrevellet enno darvoudou a vije c'hoarvezet war-dro ar c'henta kantved eus hon oadvez kristen, e vez meneg a-wechou eus brezelourien, a ziskenne betek o dargreiz ar pennad bleo anezo, hag hen « rodellek evel kreon eur maout-tourc'h ». E skeudennou an Henamzer n'eo ket gwall-hir bleo ar Gelted ; dam-verr eo zoken bleo ar « zoner hir-gorn » miret e ti-mirerez ar Chapitol. Evel-se eman iveauz ar « vaouez keltiad » eus an hevelep mirdi.

Ar baro. — Eun nebeut Kelted a zouge o baro, nemet berrik a-walc'h peurliesa. An darnyuia anezo a aotenne o divoch hag o helgez, o viret hepken ar c'hizennadou-gweuz a zougent hir hag a-zivilh. Pennou-zo eus ar medalennou hag ar peziou moneiz a zo ganto kizennadou hag eur bouchad hir. Ar pennou Kelted a ra korniou uhel a geler-vaen gwinienn Amendola a zoung ar c'hizennadou ha kuchennadou-helgez berr-berr, ar pez a vezhanvet gant ar varverien-vreman « eur bouchig ».

Livadur ar c'horf hag an dremm. — An holl Eu-

ropiz, anat a-walc'h, a oa ganto ar boaz da liva o c'horf hag o dremm e derou rann-amzer an armou arem (war-dro an XX^{ve} kantved kent H. Z.). Diwar neuze ez aar c'his-se buhan da goll ha n'oaken anez, moarvat, war an Douar-bras, en oadvez an istor, nemet gant taer fo blad amgeltiek hepken: an Illirianed, an Dhraked hag ar Zarmated. Miret e oa, er c'henta kantved kent H. Z., e Breiz-Veur hag iveau marteze en Iwerzon. « An holl Vretoned, eme Gezar, a liv o c'horf gant pastez (pastel), ar pez a ro d'ezo eul liou pers hag o laka euzus da welet en em-gannou. »

An nêtadurez. — Ar Gelted, da vihana an uhelid ius ar vro, a oa nêt-tre. Ouspenn an evez pem-deziek o devoa ouz o bleo hag o baro, e walc'hent allies o c'horf hag e c'houronkent el lennou hag er stêriou. « Ar Geltibered, eme Diodôros, a zo eveziek ouz o c'horf ha nêt en o doare-beva. » Ammianus Marcellinus, o komz eus Kelted Galia, a lavar : « Holl gwitibunan ez int nêt ha prederius ouz o c'horf. Ne weler nikun, paotr pe blac'h, er vro-man, a gement a zougfe dilhad fank pe roget, ar pez a weler ken allies en holl vroiou all. »

Gant alouberez ar Romaned e voe digaset war an Douar-bras hag en enez Vreiz ar c'his d'en em gibella gant dour tomm e kibellou prenn pe vaen. E ti Deiotaros, roue Kelted an Azi-Vihana (kenta kantved kent H. Z.) ez oa eur c'hibellec'h. E dismantrou kér Vibrakt (dibenn ar c'henta kantved kent H. Z.) ez eus bet kavet diazezou eur c'hibeldi bihan, ennan tri c'hom Bod : eur rak-kambr, eur stoufaillh, eur geuneudeg ma loje iveau enni ar sklav stag ouz an ti.

En Iwerzon, e-kerz ar pemp kantved kenta eus hon oadvez kristen, edo ar boaz, anat a-walc'h, gant an holl uhelid ius gibellat e kibellou prenn. Bemdez e veze kibellet, diouz an abardaez peur-

liesa. Pa zigemeret eun ostiz, kenta tra a raed e veze aoza d'ezan eur gibelladenn. Alies, kent kibellat, e veze taolet en dour eur pez houarn ruziet en tan.

Iwerzoniz a oa ganto iveau ar c'his, pa zavent diouz ar beure, da walch'i o dremm hag o daouarn. Gant ar baotred hag ar merc'hed eus an noblans e veze o ivinou skarzet ha krennet aketus. Eur vez e oa tremenet ganto kaout ivinou fank pe gennet fall.

Binviou-ficherez. — Ar binviou-ficherez pennakavet er beziou keltiek eo aotennou, pinsedouigou, kribou, spilhenou bleo, melezouriou e metal lufr.

An aotenn (*altinos pe *altina e keltieg Breiz-Veur) a oa en arem pe houarn ha stummet dishenvel-tre diouz hon aotennou-breman. Ober a read ganti da aotenni an divoc'h hag an helgez hag, ouspenn, da drouch'a bleo ar c'horf. Kezar a zesreyell d'imp edo ar c'his gant ar Vretoned aotenni o c'horf a-bez, o viret hepken o fennad bleo ha kizennadou o baro. Re-all, e lec'h aotenni o c'horf, e zisvleve gant pinsedouigou.

Boaz ar melezouriou e metal lufr, dizanav d'ar gosa Kelted, en em ledas a-nebeudou da heul an darempredou ouz an Etrusked, ar Chresianed hag ar Romaned. Melezouriou arem, kavet e beziou Breizadezed eus oadvez an houarn, a zo e-touez an taoliou-micher lezet ganimp gant an ard keltiek. Kelc'hiek eo ar melezouriou-ze, gant eun dournef arem kempennet kaer ; an enebenn anezo a zo kae-raet gant kizelladuriou ar c'hoanta.

EIL KEVRENN : Ar gwiskamant.

Gwiskamant ar Gelted a zo bet liès stumm d'ezan diouz an amzer hag, eun draig iveauz, diouz ar vro. En trede kantved kent H. Z. hag e-pad ar c'hant-vedou da heul, e veze resis-mat oc'h ober gwiskamant an darnvuaia eus ar Gelted an tri fez-man : ar bragou, an doneg hag ar vantell.

Ar bragou. — Ar bragou a veze graet anezo e keltieg *brakas*, unander *braka*, eur ger a henvel beza tennet eus ar germaneg. Bragou ar Gelted koz a ziskenne betek o daou ulern-treid (1). Diouz ar poblou e oa, hep mar, al ledander anezo. Breiziz ha, war an Douar-bras, ar Velged a zouge, evit doare, bragou ledan a-walc'h. *Martialis* (kenta kantved goude H. Z.) a zo meneg gantan en unan eus e flemmganou eus eur wrac'h «.kel ledan ha bragou eur paour Breizad». E-touez an darnvua eus Kelted an Douar-bras, kement ha ma c'hellomp merzout diouz skeudennou an Hen-amzer, e oa ar bragou stardet en-dro d'an daou-ulern ha striz a-walc'h, ma c'helled damwelet furm an divesker. Evel-se e oa iveauz ar stumm anezo en Iwerzon.

Giz ar bragou a voe digaset en Europ, war a greder, gant ar Skuted, eur hobl a vrezelourien, a veseriaen hag a chofed, o komz eur yez henvel ouz an hen-berseg, hag a dalc'he dindan o beli, er VII^{ve} kantved kent H. Z., an darnvua eus ar broadou o veva etre ar mor Baltik, an Danuvios

(1) Beza a-walc'h o dije eur boblad bennak anezo graet impli a vrugou berr. Gwisket eo ar vrezelidi skeudennet war lestr arc'hant Gundestrup (Jutland), keltiek-rik an armiou anezo, gant bragou berr ha striz, na ziskennont ket izeloc'h eget an daoulin.

izela hag ar mor Du. Eus ar Skuted e tremenas ar bragou d'o amezeien, Thraked ha Germaned, ha, dre ar re ziweza-man, moarvat, e reas ar Gelted anaoudegez gant ar gwiskamant ken aes-se. An darnvua eus ar meuriadou keltiek pe geltaet eus Iwerzon a viras gwiskamant koz Europiz, ma talc'he ennan eur vrozic verr, o tiskenn betek an daoulin, lec'h ar bragou. Er c'henta kantved kent H. Z. ar Romaned, o sellet ar bragou evel gwiskamant broadel ar Gelted, a rae anezo al lesano a *braccati* « a zoug bragou ».

An doneg. — Dishenvel e oa toneg ar Gelted diouz hini ar Chresianed hag ar Romaned dre ma oa d'ez milginou o c'holei an diouvrech beteg an arzourniou. Berroc'h pe hiroc'h e oa : peurliesa e tize penn-krec'h an diouvorzed ; gwechou-all e tiskenne betek kreiz an diouvorzed pe zoken betek an daoulin. Digor e oa eus krec'h d'an traou a-ziaraok, hag e started anezo ouz an dargreiz gant eur gouriz.

Ar vrezelourien skeudennet war lestr arc'hant Gundestrup a zoug tonegou stummet-striz, henvel a-walc'h ouz hor saeou gloan stamm breman ; hiniennou anezo a zo d'ez milginou hir a diz an arzourn ; re-all o deus milginou berr o lezel an arvrec'h hag eun darn eus ar vrec'h ez noaz.

Ar vantell. — Ar vantell a veze sellet, evit doare, evel eur pez-gwiskamant a gement a bouez, da vihana, hag ar bragou. Dougen a read anezo a-ispilh a-ziwar an diouskoaz ha stag war ar bennid gant eur spilhenn-alc'houez pe veur a hini.

Niver ar seurt spilhennou kavet stank-ha-stank er beredou keltiek a ziskouez anat e veze douget ar vantell gant an holl gwitibunan : paotred, merc'hed ha bugale.

Bez' e oa mantilli hanvek, graet gant danvez

skany, ha re c'hoanvek danveziet fetis. Lîes meurbet e oa furn ha neuz anezo. Anoiou hiniennou a anavezomp :

1. *Sagon*, a henvel beza ano ar vantell-vrezel. E-touez ar Geltibered e oa ar sagon eur vantell deo, graet gant gloan du blevek henvel ouz bleo gavr.

2. *reno*, mantell-foulinenn hir-vlevek a c'holoe an diouskoaz hag ar brennid betek begel ar c'hof. *Reno* a henvel beza bet'an hevelep ger ha "râni, "râno « bleo hir ha garo » e keltieg Breiz-Veur hag Iwerzon, deut breman da *reun* e brezoneg ;

3. *karakalla*, mantell graet a veur a damm ;

4. *linna*, mantell garrezek ha gwevn boaziet gant Kelted Galia hag iveau, moarvat, en enez Vreiz, pa, 'z eo deut ar ger-ze da *lenn* e brezoneg ;

5. *laina*, mantell graet gant gloan garo meurbet ha hir-vlevek ;

6. *kukullus*, mantell verr na ziskenne ket izeloc'h eget an diouskoaz, ha stag outi eur penn-kab. Ar *bardokukullus* e oa hep mar an doare « *kukullus* » a veze gwisket gant ar varzed ; er c'henta kantved goude H. Z. e steued anez i diou gêr a C'halia : Andematunnon, e bro al Lingoned, ha Mediolanon e bro ar Zantoned. *Pelloc'h* goude e voe hirraet ar « *kukullus* » a zeuas da veza ar « *kougoul* », mantell gabellek ar venec'h kristen.

Ano ar vantell vrezel, *sagon*, a gaver, war a gredor, en anoiou meur a bobi : an *Teklosaged* « ar re a zo gooloet gant eur vantell », unan eus an taer foiblad eus an Azi-Vihana (1) ; — ar *Rigosaged* « a zoug mantilli rouanez », meuriad keltiad e servij roue ar Siria, en em vrudas en eun emgann ouz ar Veded, en tu-hont da stér Digr, er bloaz 220 kent H. Z. ; — an *Agosaged* « a zoug mantilli e bleo loe-

(1) Ruz e oa mantell ar C'halated, hervez Tertullianus, De pallio.

ned kornek » (1), meuriad keltiek all sujet da roue Pergam er bloaz 218.

An arc'henadou. — Tri doare arc'henadou da vihana a oa gant ar Gelted :

1. sandalennou, anvet *gallicæ* gant ar Romaned. Lezel a raent dizolo choung an treid hag e vezent staget gant lerennou. Teo meurbet e oa ar soliou anezo, doubl pe drizoubl a-wechou ;

2. arc'henou-kroc'hen na c'holoent nemet an troad hag a oa henvel, en o doare, ouz hor c'hofignou breman ;

3. bouteier-ler laset o c'holei an troad ha penn-traou ar c'har. A-wechou e oa outo eun doare gel-trezenou henvel ouz *husa* ar C'hermaned.

Kinklet kaer e veze an arc'henadou a-wechou ha peurliesa e oant stag ouz ar bragou. An dud izel a gerze alies diarc'hen. Ar vrezelourien skeudennet war geler-vaen ar winienn Amendola a zo diarc'hen an darnvua anezo, nemet ar penn-kadour hag eun nebeut brezelidi a zoug eur seurt arc'henad soliet teo, trouc'h-didrouc'h an enebenn anezan.

Er III^{vet} kantved kent H. Z., ar C'halianed a oa d'ezo bouteier-ler teo evit ar goanv hag ar menez. Hannibal, kent treuzi an Alpou, a reas pourvezioù anezo evit e zoudarded. Bouteier prenn a veze implijet gant kalz a gouerien eus Galia.

An tog. — An tog ne veze ket e-touez ar Gelted stank-oll an impli anezan evel en hon touez. O bleo a zougent hir ha teo, ar c'habell a oa stag bepred ouz o zoneg pe o mantell hag a helled pe ziskenn war ar choung pe zevel war gern ar penn, pa veze gwall-amzer, a aesae d'ezo dioueri togou.

Meur a zoare bonedou ha logou o deus bet, eve-

(1) *Agos* « loen-korn », deut da *ag* en iwerzoneg.

lato, e gloan, feltr pe ler, nemet n'o anavezomp ket
ervat. Menega a heller :

1. ar boned begek, dieren en araok hag en
adrenv, gwisket a vetal a-wechou ;

2. eun doare turuban pe voned diou-gernek uhel
a weler gant bageerien Lutetia skeudennet war
aoter Tiberius ;

3. an tog erienet ledan-meurbet douget gant
doueezed bis-hanternoz Galia.

Damhenvel eo an holl dogou-ze ouz ar re a veze
boaziet gant ar pobladou illiriek eus kreiz an Eu-
rop en oadvez Hallstatt.

Gwiskamant ar merc'hed hag ar veleien. — Her-
vez skeudennou an Hen-amzer, e vije bet gwisket
ar maouezed keltiad gant eur zae hir a goueze
beteck o zreid hag eur vantell, d'ez i milginou hir ha
ledan, hag a oa serret war ar brennid gant eur
skoulm, eun nozelenn pe eur spilhenn-alc'houez.
A-wechou iveau o dije douget eun doare gouel a
goueze war o diouskoaz.

Romanaet pe hellenaet eun draig e c'hallfe beza
ar gwiskamant-se. Reisoc'h alberz a gemerfed,
moarvat, eus gwiskamant ar merc'hed keltiad o
sellet ouz an hini a zouge merc'hed ar Jylland en
oadvez an arem. Dre ar furchadennou graet e krug
Borum-Eshoi eo hen anavezomp. Gloan-oll e oa,
anezan eur vroz hir dibleg, eur rokedenn verr ha
ledan, outi milginou a leze an arvrec'h ez noaz,
hag eur vantell vrás. War ar penn eur roued gloan
stammet ; en-dro d'an dargreiz, daou c'houriz
gloan, unan anezo bevennet kaer ha stag outan, da
bouezioù ha da ornaduriou, boulouigou teo (1).

(1) Archedet e oa bet an hini varo en eur c'heler graet gant
eur c'hef-dero faoutet ha divouedet ; d'an doureñn givij e tleomp
miridigez ar gwiskamanchou-ze, hag i tregont kantved da
vihana.

Diwar-benn gwiskamant ar veleien n'ez eus
ganimp diskleriadur ebet. Evid an drouized, anat
a-walc'h e oa ar gwiskamant anezo henvel ouz hini
ar peb-all eus an uhelidi, nemet al liou. E Galia,
er c'henta kantved goude H. Z., an drouized, a
drouc'h an uhel-varr sakr, a zo gwisket e gwenn.
En Iwerzon, er Vvet kantved, an dek drouiz en em
unan da stourm ouz sant Patrik a zo iveau gwenn o
dilhad.

Gwiskamant-dindan. — Beza a-walc'h o dije an
uhelidi hag an drouized, e Galia, douget dindan
o dilhad gloan eur c'hrez lin ; ar ger latin *camisia*
« roched » a ziskouez beza keltiek ha deut eus ar
vro-ze. Anez, nè weler ket da betra o dije talvezet
al linegou a founne ker stank war douar ar C'halianed,
hervez skrivagnerien an Hen-amzer. Lin-
oll e veze iveau marteze, e-touez ar Gelted evel
e-touez ar C'hermaned, gwiskamanchou ar veleien,
an diouganerez hag an hudourien.

Liou ha neuz ar gwiskamanchou. — Ar pez a
verke renk eun den e oa, evit doare, kentoc'h eget
furm e wiskamant, al liou hag an danvez anezan.
Gant ar veleien e veze tonegou ha mantilli gwenn.
Ar sklavourien a wiske dilhad-lifreou livet. Kalz a
gouerien a zouge bragou foulinenn hag, hep mar
ivez, tonegou eus an hevelep danvez. An uhelidi
a blije d'ez o peurliesa dilhad livet-flamm ha lirzin.
Roudennet ha karrezennet-stank e oa an tonegou
hag ar mantilli anezo alies, evel m'eman breman
gwiskamanchou Skosiz. An dro-natur-ze eus ar
Gelted ouz an danvezioù dilhad rikamanet he doa
laket souezet ar C'hresianed hag ar Romaned. Eun
arvest iskis ha pompus e oa d'ez o ar benn-renerien
geltiad en o dilhad broudet, marellet a bep seurt
ornaduriou gant an aour, an arc'hant, ar pri-gwer,

ar goural, al limestra ha kant ha kant a liviou all (1).

An emganna en noaz, hag all. — Poblou keltiad a zo edo ar c'his ganto diwiska o dilhad, holl pe darn anezo, evit en em ganna. En Itali, en emgann Telamo (225 kent H. Z.), ar Chaisated, gopr-zoudarded kaset di gant ar poblou eus an tu-hont d'an Alpou, en em gannas en noaz-dibourc'h ; Kelted an Itali, er c'hontrol, a viras e-pad an holl emgann o bragou hag o zonegou e danvez skany. En emgann Kann (217), korn kleiz armead Hannibal, en em gave e-kenver ar varc'hegiez roman, a oa anezan marc'hegiez ar Chalianed hag ar Spagnoled. Gwisket e oa ar Spagnoled gant tonegou lin bevennet a limestra ; ar Chalianed a oa noaz o chorf betek an dargreiz. En Azi-Vihana, en emgann menez Olumpos (189), ar Chalated a ziwickas o dilhad evit en em ganna, « ar pez na reont nemet evit se », gouez d'eur skrivagner roman.

Kelted ar skeudennou a vez alies noaz pe hanternoaz. En enep, goloet-striz e vez ar merc'hed peurliesa. Gouzout a reomp, koulskoude, e rankent, en enez-Vreiz, diwiska o dilhad da lida gouelioù a vœ en enor d'an doueed.

Ar c'hinklerez hag ar bragereziou. — Ar Gelted, ken paotred ken merc'hed, a blije d'ezo meurbet en em ginkla. Ar bragereziou korf hag ar braoigou kavet er bezioù a zo niverus ha lies o doare : spilhennou-alc'houez, gouriziou, troiou-brec'h pe c'housouz, bizeier, kleierigou-diskouarn, hag all.

N'eus bez keltiek ebet na gaver ennan spilhennou-alc'houez. Eun doare spilhenn a zurentez e oa a

(1) Lennit er seizvet pennad, « an Ard hag an Ijinerez », pajennou 38-42, ar pennadig diwar-benn ar gweadennou (gwia-derez, liverez, brouderez).

dalvèze da brenna an dilhad a-wechou, ha dreistoll da zerc'hel ar vantell. Arem ez int peurliesa, nemet ez eus anezo iveau en houarn, en aour pe en arc'hant. Hiniennou a zo bravaet gant pri-gwer pe goural. Dishenvel-tre e vez an neuz anezo dioc'h ar vro hag an amzer. Eun darn anezo a zo eus ar c'haera.

Gloan pe ler e oa ar gouriziou pemdez, nemet, evit an deiziou lid, e oa gant ar binvidien gouriziou metal kizellet, arem, arc'hant pe aour.

Prenn, maen, gwer, houarn, arem, arc'hant pe aour eo an troiou-brec'h peurvuia, lies meurbet an neuz anezo. Darn a zo digor ha darn klos. *Viria* e oa eun dro-vrec'h widelus gant ar Geltibered ha *viriola* gant ar Chalianed.

An troiou-gouzoug a vez anezo peurliesa seurt gwigadennou digor en aour, en arc'hant pe en arem. An ano latin a « *torques* » a vez graet anezo el levrion henonie. *Maniakes* e oa an ano keltiek anezo hervez Polubios ; en Iwerzon e lavared *monikia*.

Ar c'hleierigou-diskouarn a zo anezo alies pate-rennou gwer glas pe strink stropet en eun orjalenn arem pe gouevr. Evit ar bizeier, ar re gosa anezo n'int nemet laonennou metal moan, kelc'hiet klos pe diglos.

Ret-mat eo studia ar braoigou hag ar bragereziou-korff all d'an neb a venn anaout ard ar Gelted koz.

Gwiskamant ar Gelted digemeret gant ar Romaned. — Gwelloc'h e oa gwiskamant ar Gelted ouz temz-amzer hanternoz, kreiz pe reter an Europ eget gwiskamant skany ar Chresianed hag ar Romaned. Rak-se e voe digemeret buan gant an neb a ranke, dre vicher, beva dindan an amzer : sklaved, labouerien-douar, soudarded, ijinerien, hag all. Ar bragou, a oa anezo ar pep pouezusa eus ar gwiskamant keltiek hag iveau an iskisa da Greisteiziz, a

voe kemeret evel ar peb-all nemet krennet e voent
e doare ma c'helled o c'huzañ dindan an « *toga* »,
mantell vroadel ar Romaned.

N'hellas ket, koulskoude, an trok-se beza kaset
da benn hep ma stourmas dalc'hidi ar gizou koz.
Pa voe argadet an Itali, er bloaz 69 goude H. Z.,
gant ar penn-kadour roman Kekina e penn arme
Galia, edo gwisket gant bragou ha mantell rouden-
net ha marellet ar Gelted. Er gwiskamant-se eo e
tigemere kannadourien ar sened hag e prezegenne
da bobl ar c'hériou : sellet e voe kement-se gant an
holl gwitibunan evel dismegansus ouz bouc'hize-
gez Rom. C'hoaz er bloaz 377 goude H. Z. e tifenne
an impalaer Honorius dougen bragou e Rom, o
tiskleria e oa ar seurt giz eun dismegans ouz ar gêr
enoruz-se (*urbem venerabilem*).

TREDE KEVRENN : An temz-spered.

N'eus ket nemeur da eyesaat ouz ar pez a zo
het lavaret gant ar Chresianed hag ar Romaned
diwar-benn temz-spered ar Gelted. Ne vez barnet
eur bobl gant eur bobl all peurliesa nemet diwar
skanyadurez-spered, diouziegez ha treuz-kredenn
gwerin, ouz o zrenkaat c'hoaz alies an droukrans
hag ar gasoni maget gant envoridigez emgannou
tremenet ha drouziveziou gouzanvet. Eur Roman
pe eur Gresian, pa vennent barn ar Gelted, a oa
diés d'ezo ankounac'haat, ar c'henta emgann an
Allia hag an tan lakaet war Rom, an eil gwasti-
digez ar Chres e 280-279. Re c'hloazus envorioù e
oa ar re-ze, etre kant a re-all, evit na bouezjent
ket war o barnedigeziou. A-hend-all, e-mesk eur
boblans evel himi Keltia, enni mil-ha-mil a dud a
veur a ouenn dishenvel, red-mat e vije en em
gavet, dindan an unvaniez a ziwar-c'horre gant
unvez ar yez, kalz a sperezou-pobl dishenvel. En
eun hevelep engroez ez eus bet, hep mar ebet, evel
m'o deus lavaret skrivagnerien ar Chreisteiz,
sodien, skanbenneien, tud rankles, disleal ha
kriz. Nemet n'oufe biken eun den a boell kredi e
viye bet an holl Gelted evel-se, pe e viye bet ar
seurt tud stankoc'h en o zouez eget e-touez ar
poblou all. Eun niver skoueriou diskleriet gant
Kreisteiziz o-unan a ziskouez anat n'oa ket gwir
kement-se. Rak, mar barnont garo ha diwirion-
splann alies ar Gelted dre vrás, *evel pobl*, e teu an
ali ganto dishenvel-kaer pa gomzont anezo *dre
hen-ha-hen* : meuli a reont enno kalz a oberiou a
vadelez, a lealded, a zic'hoantegez, a spered hag a
nerz-youll.

Ar gadarnded. — Eun nebeut skoueriou a ziga-

Ioniez a heller da venega e-touez ar Gelted. An anavezeta anezo eo hini merc'hed Gergovia e 52 kent H. Z. O welet ar Romaned e-harz ar mogeriou d'eur mare m'edo kér hogos hep difennerien, e taoljont d'an enebourien o bragerezioù, arc'hant ha dilhad ; disparbuilhet o asgre hag astennet o divrec'h, ec'h aspedont anezo da lezel o buhez ganto ha gant o bugale ; hiniennou zoken, ouz en em lezel da rikla gant ar voger, en em ro d'ar zoudarded.

Nemet eun direizded n'eo ken ! Skridou an Henamzer a ziskouez splann, er c'hontrol, n'oa tech ebet boazetoc'h e-touez ar Gelted koz, ken paotred ken merc'hed, eget ar gadarnded.

Ar c'hoopr-zoudarded, kaset gant roue ar Sikelia (Sisil), en nevez-amzer eus ar bloaz 368 kent H. Z., da skoazella tud Sparta, a zellezas dre o c'hadarnded meuleudion Lakedemoniz o-unan, hag i ar galoneka hag ar wella da vrezeli eus poblou ar Chres. « Ar Chresianed, eme an danevellour Diodòros, pa felle d'ezo amproui an diavezourienze, o lakeas er renk kenta en emgannou. Ar Gelted en em renas ez kadarn hag e rejont da enebourien Lakedemoniz koll eur maread a dud. Goude tenna sellou warno dre o nerz-kalon hag o ampartiz en embregerez an armou, e voent enoret gant Lake-demoniz, m'o doa graet kalz a vad d'ezo, hag e tistrojont er Sikelia war-dro dibenn an hanv. »

En emgann an Thermopoulou (Doriou-tomm) taerder ar Gelted a zigase da goun d'ar Chresianed eus kounnar dall al loened gouez. En em ganna a raent keit ha ma chome eun elvenn vuhez enno ; gloazet, e tiframment ar spieg o zreante, d'e stlepel en-dro ha skei gantan ar Gresian en em gave war hed taol d'ezo. Goloet a c'houliou ha skoet d'an douar, ne ziskrogent ket evit se ; hag er maro n'ez ae ket diwar o dremm ar skeud euzus a veze bet warni e-pad an emgann.

An emgann bras etre Helveted ha Romaned, c'hoarvezet e Galia en hanter-vezeven eus ar bloaz 58 kent H. Z., a badas eus kreisteiz da guz-heol. Er c'heit-se ne voe gwelet nikun eus ar Gelted o trei kein hag o tec'het. Dirak ar c'hirri, m'edo warno ar pakajou, ec'h en em astennas an emgann betek diwezat-pell en noz ; ar merc'hed hag ar vugale en em gannas eno ken taer ha ker kalonek hag ar wazed.

En emgann ar Sambra, eilvet rann anezan, p'o devoe ar Romaned adkemeret o c'hrenv, e tiskouezas ar Gelted en emzifenn kement a nerzkalon hag en argad : kentre ma koueze unan anezo er renk kenta, e teue an hini a oa a-drenv da gemeret e lec'h ; sevel a rae war e gorf maro d'en em ganna. « Eus ar c'horfou maro-ze berniet, eme Gezar, e raent d'ezo eur voger, ma taolent diwarni o spegu ha ma stlapent en-dro ganimp an daredou a skoemp ganto. N'oa ken eur zouez ganimp o dije kredet tud ker kadarn treuzi eur stêr ledan, krapat riblou serz, en em ganna en eul lec'h diemzao : kilet e oa an diésderiou-ze dirak brasder o c'hadarnded. » Pa ehanas an emgann, eus a 60.000 brezelour a oa diredet da argadi ar Romaned, a vec'h e vane 500 en o zav, hag eus ar 600 senedour o doa o renet d'an argad, ne vane ken nemet tri.

E seziz Avarikon, ar Gelted a zifenne ar gèr-ze o doa graet eun dilammadenn er-maez kér ha lakaet an tan war ar zavennou hag an touriou prenn savet gant ar Romaned. « Neuze, eme Gezar, e voe tennet hor zellou gant eur c'haer a daol, hag hen dellezek-tre da veza brudet. Dirak dor ar c'hrenv-lec'h edo eur Chelt a stlape en tan, a-ziwar lein eun tour, boulou soa ha peg a dremened d'ezan a zourn da zourn. Eur zaez tennet gant eur « scorpio » e dizas en e gostez dehou hag e lazas. An nesa d'ezan a gemeras kerkent e lec'h hag a voe lazel en

hevelep doare. Eun trede a heuilhas ha, goude c'hoaz, eur pevare, ha ne voe dilezet al lec'h gant e zifennourien nemet ken na voe mouget an tan ha lakaet, dre zrouzivez ar Chalianed dizarbennet a bep tu, termen d'an emgann.

Er bloaz 46, e-pad brezel an Afrik, e voe test ar Romaned d'eun taol kaer dreist-kred. Tregont marc'heg keltiad, e gopr Kézar, a yeas a-herr da 2.000 marc'heg numid (1), o channas hag o c'hasas dindan d'ec'h betek e-harz mogeriou kér Hadrumetum.

E 363 goude H. Z., e-mesk ar stollad soudarded roman a zifenne kér Amida (2) grounnet gant ar Bersed, ec'h en em gave diou « legio » nevez-tennet eus Galia. An istorier Ammianus Marcellinus, hag a oa eno, a zanevell eun argaden kadarn-dreist ouz ar c'hrouunnerien a voe kaset da benn gant ar Gelted-ze. E-kreiz eun nozvez tenval ha diloar, goude gervel skoazell Doue war o dezo, ez ejont didrouz dre eun nor guz er-maez eus kér, ganto bouc'hili ha klezeier. Souprent a reont gedourien ar Bersed ha laza soudarded eur rakward anezo, hag e tigouezont e-barz ar c'hamp. Tizet o dije al lec'h m'edo savet tinell ar roue paneve garm ar re c'lioazet, strap an armou ha trouz o c'hammedou a reas d'an holl armead dihuni ha diredek d'o zaga. « Ar Gelted, ker kadarn a galon ha ma 'z oant nerzus a gorf, a zalc'has penn, o tiskar gant o c'hlezeier kement enebour a grede stourm outo adost. Lazet e oa bet, avat, meur a hini anezo ; ar re-all en em wele war-nes beza mantret dindan eur grizilhad saeziou a daoled ganto a bep tu, rak kenstrivadou eun engroez-tud en em droe holl ouz ar

(1) Ar Romaned a rae Numided eus ar pobloù a anvomp breman Berbered ha Kabiled en Aljeri hag er Marok, ha Touareged er Sahara.

(2) Er Siria, war an « Tigr ».

vandennadig-se ha, bep an amzer, e kreske niver o enebourien. En em lakaat a rejont, eta, da argila war-du kér, nemet ne zistroas nikun e zremm. Kila a raent kammed ha kammed, o skei o zreid evel e muzul. » Evel-se e tistremenjont foz ar c'hamp hag e tinesajont a-nebeudou ouz mogeriou Amida, o c'houzany krogad war grogad ha bouzaret gant trouz euzus an trompilhou. « E tarz an deiz hepken, eme Ammianus, e c'hellas ar Gelted distremen doriou kér, gloazet darn anezo grevus, darn skam. Pevar c'hant a oa kouezet en nozvezze, rak n'eo ket gant Rhesus, kousket gant eun nebeut Thraked e-harz mogeriou Troja, o doa bet d'ober, hogen gant roue ar Bersed e-unan, o dije lazet en e dinell, e-kreiz e gant mil a zoudarded, ma vije plijet gant an Tonkadur ober a-du ganto. »

Kelted, e derou ar c'henta kantved kent H. Z., a oa ganto kement a zispriz ouz ar maro hag a gadarned fougeüs ma weled anezo o tivizout, evit arc'hant pe vezuliadou gwin, lezel o laza : pignet war eur chafod, e tarneauuent an evach pe an arc'hant etre o c'heneiled vuia-karet, en em astenant war o skoued hag e kinnigent dizaoñ o gouzoug d'ar gontel.

Kentoc'h mervel eget en em zaotra. — Kalz a Gelted ne derment ket evit trei o armou outo o-unan hag ouz o zud, — 1° pa n'houlent ket denc'hel da veva goude beza bet trech'het ; — 2° pa gave d'ezo e c'hellent, dre o maro, ober vad d'o c'henvrezelidi ; — 3° pa fefle d'ezo dizarbenn diouto o-unan pe diouz o gwragez hag o bugale mez ar sklaverez.

Grounnet e oa bet kér Numantia gant ar Romaned. Pa welas Numantiz e oant o vont da veza taget gant an naonegez, e rejont o menoz da glask maro ar re gadarn en eun emgann diweza. Aoza a rejont o-unan o fred-kany ma kemerjont ennan o

gwalc'h a gig dam-boaz hag a vier. Hogen e nac'has penn-kadour ar Romaned kaout outo krogad ebet. Kelc'hia a reas warnezo gant eur foz, eur gloued-peuliou ha pevar c'hamp. Peurgollet ganto pep spi da vernel, o armou en o daouarn, war an dachenn-engann, e lakajont an tan e pevar c'horn kér hag ec'h en em lazjont gant an dir, an tan hag ar c'hontamm. Ne vanas gant ar Romaned prisoner ebet, na preiz diouto, rak paour'e oa ar re drec'hett ha pulluc'hett o devoa o armou kent mervel.

Ar penn-kadour roman Cato, c'hoant d'ezan da gaout termen gant brezel ar Spagn, en doa gourc'hennet lemel o armou digant an holl wazed o vevan en tu-man da stêr Iberos. Ken dismegansus e kavjont ar seurt goure'henn m'en em roas kalz anezo taol ar maro. « An dud her-ze, eme eun danevellour roman, n'oa ar vuhez netra d'ezo eur wech kollet ganto o armou ».

En emgann Telamo (225 kent H. Z.), Aneroestos, penn ar Gelted, pa welas e oa kollet an devez hag e gen-benkadour Konkolitanos paket da brizoner, en em denna en eul lec'h distro gant keneiled emouestlet d'e donkadur, o lazas gant e zourn e-unan hag a roas, goude, termen d'e vuhez.

E 21 goude H. Z., Sagroviros, e penn ar C'halianed en em zavet, a voe trec'hett e-kichen Augustodonon. En em denna a ra en unan eus e genkziou hag ec'h en em laz gant eur gourgleze. E geneiled o doa e heuilhet en em lazas kenetrezo, hag an tan lakaet ganto war an ti a bulluc'has o c'horfou. Ar rener all d'ar stourmad, Florus, en em lazas iveauz.

Goude gwasta santual Delph (279 kent H. Z.), armead ar Gelted, luziet ma 'z edo gant kirri ha gloazidi, a voe eus an diësa an distro anez a-dreuz d'eur vro veneziek : taget e vezent dibaouez ha lamet a-ziar o hent ar chatal hag ar bevans gant

broïz en em zavet outo. Brennos, hag a oa gloazet, a roas renadur an arme d'e is-penkadour hag a lavaras d'e geneiled-vrezel : « En em zizammit diouz an holl c'hloazidi ha devit ar c'hirri ; n'eus tro all ebet ken da viret ho puhez. » Eva gwin a reas hag, o rei ar skouer e-unan, e sankas e gontel en e galon. Ar penn-kadour nevez a gasas d'ar maro 10.000 a dud a oa re dizet evit padout da gerzet, ha, goude an emwana kriz-ze, e c'hellas armead ar Gelted skanvaet diraez trumm harzou hanter-noz ar Vakedonia.

E 271 kent H. Z., eur vandennad Kelted e gopr roue an Ejipt, war-nes skoulma an emgann gant Makedoniz, a lazas loened d'an doueed da enklask an diouganou. Diabarz al loened lazet a ziouganas an drouzivez. Neuze e rojont d'ar maro o gwragez hag o bugale hag, o lammet gant ar Chresianed o c'hlezeier en o dour, e kouezjont holl gwitibunan.

Dindan Tiberius, 400 Galian, bourc'hizien Rom, grounnet e ti Kruptorix gant ar C'hermaned, à voe gwell ganto en em laza kenetrezo eget en em zaskori ha mont da sklaved.

E 84 goude H. Z., ar Romaned o veza trec'hett e-harz menez Graupios Kalgakos ha Bretoned an Hanternoz, eun darn vrás eus ar re-man a skoas d'ar maro o gwragez hag o bugale evit miret outo da goueza ez veo etre daouarn ar Romaned.

Ar bale'hder. — Bras e oa balc'hder ar Gelted. War-dro kreiz an II^{vet} kantved kent H. Z., e savas brezel etre ar C'halated ha roue Pergam hag e tileuras ar Romaned kannadourien da gas habaskaat an traou. Bez' e voe eun emwel etre P. Licinius, penn ar gannadourien, ha Solovettios, rener ar Gelted. Heman, avat, n'helljod e neb doare e blega ha ne dalvezas holl bedennou ar Romaned nemet d'e lakaat diblegusoch c'hoaz. « Eur zouez e voe gwelet, eme Ditus Livius, edo hantererez ar ganna-

dourien roman, hag hen a-walc'h anezan da zizarma rouanez galloudek ar Siria hag an Ejipt, dibouez-ouz war ar Gelted. »

Bastarned Klondikos a zeue ganto prezegennou leun a fougaserezou hag a c'hourdrouzou ouz ar Romaned. Ar c'homzou her hag ar vent uhel anezo, an nerz hag ar gwevnder marzus a ziskouezent en holl c'hoariou-ouesk a lakeas kement a fizians e Makedoniz ma teuas da gredi d'ezo e vije ar Romaned digalonekaet o welet an dud taer-ze, ha na gredjent ket zoken gortoz anezo.

E 58 kent H. Z., Kezar, flastret gantan war glann gleiz an Arar (Saône) eur meuriad a Helveted, a zigemeras kannaded a-berz ar peb-all eus ar poblad kampet war ar c'hlann zehou. Er penn anezo edo Diviko, eur c'hoziad meur, en devoa renet, hanterkant vloaz a oa, an Helveted pa faezas ar re-man ar penn-kadour Cassius, kar da Gezar, ha pa rejont d'e armead dismantret tremen dindan ar yeo. Diviko a zigouezas, sounn e benn ha gourdrouzus, ha ne voe ket e brezeg an hini a c'helljed da c'hortoz digant penn eur boblad trech'et, hep ti nag òz, o komz ouz ar galloudeka eus ar Romaned, hag hen e-kreiz e armead o paouez trech'i. Degas a reas da goun da Gezar « an drouzivez gouzanvet gwechall gant eur c'har d'ezan ha kadarnded an Helveted brudet a-viskoaz. Hag hen trec'h d'eur meuriad distag, miret ouz ar re-all gant eur stêr herrus da vont d'e skoria, Kezar ne dlee ket re fiziout ennan e-unan nag o disprizout. An Helveted o doa desket digant o gourdadou fiziout kentoc'h er gadarnded eget er gwidreou hag er spiou-brezel. Ra ziwallo Kezar, eta, da lakaat al lec'h m'edont end-eün da veza brudet da viken e koun an dud dre wall-reuziad ar Romaned ha dismantr e armead. »

Antronoz kemeridigez Avarikon gant ar Romaned, Verkingetorix a zisklerias d'e re « n'eo ket bet trec'h ar Romaned dre gadarnded hag en emgann

reizet, hogen dre eun doare ijin er zezizerez a c'houzont gwell eget ar Gelted ; dre e aiked-hen ez a ar broadou disrannet betek-hen diouz mad an holl d'en em gevredi gantan, oc'h ober eus Galia a-bez eur c'horf unvan, ne vije ket ar bed-oull evit herzel outan. »

Kendalc'h meur pennou Galia en doa divizet goulenn digant pep poblad eun niver a zoudarded da zevil an arme vrás a dleed da gas da skoazell Alezia ; ar Yellovaked, broad galloudus, a halle lakaat war an dachenn-vrezel kant mil a zoudarded, a nac'has kas an dek mil a vrezelourien a c'houlenned diganto. Diskleria a rejont e felle d'ezo brezelekaat ouz ar Romaned en o ano ha d'o grad-i, hep senti ouz den.

Al lor'hentez a rae da Gelted-zo stourm ouz an elfennou zoken : mont a raent gant o armou d'ar mor kounnaret a c'houneze war o zevennou ; ne dec'hent na rak an tan-gwall war o zïez na rak ar stêriou o tic'hlania ; eur vez e vije bet ganto m'o dije diwall et diouz eur voger pe eun döenn o koueza. D'ar seurt fougaserezou, moarvat, e tleas ar Gelted beza brudet evel eur ouenn dizakr, diskleriet ganto. ar brezel ouz an Natur, a denne ar c'hlaze ouz tonnou ar mor, a daee ar gurun hag a daole saeziou gant ar gourventenn.

An dalc'hidigez (kendalc'h-ober). — Gwall-damallet eo bet d'ar Gelted gant skrivagnerien an Henamzer beza digendalc'h. « An distera koll o digaloneka hag o diskar, emezo. » An istor anezo ne ro ket da gredi kemend-all. En Itali, ar c'hang daouzek meuriad eus poblad ar Voged a reas penn d'ar Romaned eus ar bloaz 228 d'ar bloaz 190. Na drouzivez war zrouzivez, na dismantr o bro mac'het euzus gant eur ribitaill soudarded aet e gouez n'hellas o lakaat da zizarma. Bep bloaz e weled ar brezel adtarz, ar c'hériadiennou enta-

net, an trevadou gwastet, ar chatal skrapet, an tiegeziou o kantreal a-stlabez aman hag a-hont, hemolc'het ha muntret, ar merc'hed gwallet ha gwerzet da sklavezed da bell. Ha bep bloaz e weled anezo iveau o terc'hel digeflusk gant ar stourmad dindan renadur o fennou Ariovistos (223), Krixos ha Magalos (218), Korolamos (196), Dorulakos ha Boiorix (191). Pa davas ar brezel, e voe dre ziouer a vrezelidi : eus eur boblad vrás, kadarn ha hegad, ne chome mui war zav nemet kozidi brevet gant an oad hag ar glac'h ar bugaligou.

Er Spagn, Numantiz n'oa ganto nemet 8.000 a gadourien ; ar gér anezo, hep touriou na mogeriou, a zave ouz ribl stér Duerios (Douro) war eur grec'henn izel a-walc'h. Stourm a rejont, evelkent, e-pad pevarzek vloaz ouz ar Romaned, ouz o zrec'h meur a wech en emgannou kollus bras. Ar Geltibered a voe dleourien d'o dalc'h-ober ker-kouls ha d'o c'hadarnd ma voent anvet gant ar Romaned « nerz ar Spagn », robur Hispaniae (1). « Er brezel ouz an Hellened, eme ar Gresian Diódoros, eur predig-amzer hepken a hell diaryvari an trec'h ; er brezel ouz ar Geltibered, an noz a zisrann peurliesa an emgannerien hag e talc'her ganti ker start ha ker start, e-kerz ar goany zoken. Rak-se, e c'hallfed ober eus brezel ar Geltibered eur « brezel-tan ». Ar skrivagner-man, end-eün, a evesa « e tiskouez al Luzitaned, hag i ar re galoneka eus an Ibered, kalz nebeutoc'h a gendalc'h e gwall-blegennou pouezus ar vuhez eget ar Geltibered. »

E Breiz-Veur, ar Zilured, war anzav an danevvellour Tacitus e-unan, a zavas ouz ar Romaned (eus ar bloaz 44 d'ar bloaz 78 goude H. Z.) eur stourmad taer ha dalc'hus dreist-kred. « Nag an

(1) Florus.

aon, nag an drugarez n'hellent gounit tra diganto. Dalc'hmat an armou en o daouarn, n'oa nemet al « legionou » bepred kampet a gement a helle o derc'hel sujet. »

E Galia, pa zigouezas argadenn ar Gimbrede hag an Deutoned, ar Gelted, dre n'oant ket evito war an dachenn, en em zerras en o c'hrenvlec'hioù, hag eno, bourreviet gant an naonegez, kentoc'h eget en em zaskori, e voe gwell ganto harpa o buhez o tibri ar re a oa lakaet dre o oad pe o reiz diwarrek d'an emgann. Tri-ugent vloaz diwezatoc'h, e seziz Alezia, pa zavas dienez war ar bevans, Verkingetorix a vodas eur c'huzul d'en em zivizout diwar-benn o stad. Darn a oa meneg ganto en em zaskori, re-all a alie ober eun dizailhadenn ouz ar c'hrouunnerien e-pad ma vane ganto nerz a-walc'h d'en em ganna. Kritognatos, kadour brudet eus poblad an Arverned, o prezeg d'e dro, a zisleberas evel digalon an neb a venege en em zaskori, a gondaonas evel dievez neb a alie ober eun dizailhadenn, hag a ginnigas d'ar vodadenn heuilh ar skouer a oa bet roet gant o zadou e-pad ar brezel ouz ar Gimbrede. Divizet e voe e vije pleget d'hen ober mar bije red, ha mar bije daleet re bell d'o skoazia, kentoc'h eget digeri doriou kér d'ar Romaned ha digemeret ar peoc'h.

Brezeliou ar C'halianed ouz Kezar o deus tennet sked war veur a zen a skouer, enno kalon, meiz ha nerz-korf, ha, war eun dro, kendalc'hus-tre en o menoz. Eus ar re-ze e voe Ambiorix, roue an Eburoned, Kommios, roue an Atrebated, ar C'harnut Gutuatros, hag ar Senon Drappes. Dalc'hmat o redek war varc'h gant ar c'hrec'hioù hag an traouïou, e rejont d'ar Romaned e-pad meur a vloavez eur brezel didrugarez. Ambiorix a welas e boblad kaset da get hag e Benn lakaet eur gopr warnan gant Kezar ; rankout a reas klask repu e-touez ar C'hermaned, Kommios, gwirion d'al le

en devoa graet « na welje biken dremm eur Roman nemet war an dachenn emgann », en em dennañ en enez Vreiz ; Gutuattroz, taolet da breiz da zoudarded Kezar, a vœ merzeriet ganto ; Drappes, paket da brizoner, a nac'has dibri boued hag a varvas gant an naon.

En hevelep bro, e-pad ar brezel-ze end-eün, e vœ gwelet eun taol-kaer a nerz-kalon. Verkingetorix o veza diskleriet da bennou ar Chalianed e ranked kemma en holl d'an holl an doare da vrezelekaat, poania da lemel diouz ar Romaned ar bitailh hag ar boued kezeg, entana an tiez distag hag ar boure'hiou, leski betek ar c'hrenv-lec'hiou a oa lakaet en argoll dre zistervez o mogeriou pe diemzao o lec'hiadur, holl ec'h asant-jont d'ar mennad-ze. En eur ober eun dervez, en tu-hont da ugent kér ar Vituriged a vœ lakaet e ludu. Heuilhet e vœ ar skouer anezo gant ar pobladou tro-dro, hag e welas ar Romaned mantret eur c'helch a dan a bep tu d'ezo.

Ar vadelez. — Saouzanet e oa bet Kreisteiziz gant križder ar Gelted er brezel. Er bloaz 281, Belgios, penn-kadour ar Gelted, o veza trech'het da Vakedoniz, a reas lakaat d'ar maro en eul lid-rôad d'an doueed ar pep krenva hag ar pep brava eus ar brizonerien ; ar re-all, staget ouz gwez, a dalvezas da bal d'ar Gelted da denna d'ar gwenn gant o gwañiou-bann. Brezelourien Kombutis hag Orestorios, argadet ganto an Etolia, a vuñtras kement den gourel a gavjont, hep erbedi ar gozidi nag ar vugale. Ar gwragez hag ar merc'hed yaouank, n'en em laz-jont ket o-unan, a vœ gwallet eus ar gwasa. Er bloaz 114, ar Skordisked, goude flastra eun arme roman a oa deut d'ezo betek en o bro, a redas warraok, henvel ouz eur froud drasterez, betek ar mor Adriatik : rei a raent taol ar maro d'ar re c'hloazet war an dachenn-emgann, muturnia ha disleberi

korfou ar re varvet, jahina ar brizonidi dre an tan hag ar moged, eva e kloppenn an enebourien lazet ; er c'hériou kemeret a-daol-nerz, e tigorent kof ar gwragez dougerezed hag e tiframment diouto o frouez « evit ma vije merket war bep krouadurden pouez o droukrans ». Vindelikiz, en argaden-nou a raent e tu kreisteiz d'an Alpou, a ziskoueze an hevelep križder. « Ker kounnaret ez int ouz an Italianed, eme Strabon, ma lazont ar vugaligou gouezel ha ma z eont betek muntra ar gwragez dougerezed a lavar o beleien hag o divinourien e c'hanfent mibien ». Er bloaz 15 kent H. Z., ar Romaned o veza asailhet bro an Daurisked, e vœ gwelet merc'hed ar boblad-ze, pa n'o doa ken a spiegou, o revi o bugale ouz an douar hag o skei anezo, goude, gant pennou ar zoudarded roman. Er stourmad bras eus ar bloaz 61 goude H. Z., Breiziz a drouc'he divronn ar merched, o berie ouz peu-liou lemm, a laze, a grouge, a stage e kroaz kement-hini a goueze etre o daouarn ; dek mil den ha tri-ugent, Romaned pe keneilidi ha sujidi d'ar Romaned, a gavas o maro evel-se.

N'oa ket ar seurt obriou, hag int leun a grizder d'hor meno, a-eneb da lezennou ar brezel, evel ma intented ha ma raed anezan en Hen-amzer. Sevenaeta poblou an oad-ze, Ejiptiz, Assirianed, Persed, Gresianed ha Romaned, e bro o enebourien pe e brezelioù en o bro o-unan, o deus graet hevelep torfedou. Hogen, an holl dud-ze, hag a ziskoueze beza war an dachenn-emgann gwir ziaoulou dislonket gant an ifern, a veze peurliesa dishenvel a-grenn ar stumm anezo, p'en em gavent e peoc'h e-kreiz o c'herent hag o c'heneiled.

Da anzav holl skrivagnerien an Hen-amzer, e oa ar Gelted digemerus meurbet, oc'h ober digemer mat d'an diavezidi a dremene dre o bro. Ne zerrent nepred an nor war o ziez hag an tremeniad a zeue e-barz en deveze e lod eus o fred. « Ar Geltibered,

eme Diodòros, a zo kriz meurbet ouz an dorfetourien hag an enebourien, nemet brokus ha hegarat ez int ouz o ostizien. Beva a reont laouen an di-vroïdi oc'h ergerzout o bro ; heligenta a vez ganto goût piou a roio bod d'ezo hag e veulont ar re a vez a-gevret gant diavezidzi, pa gred d'ezo ez int karet gant an doueed.

E 147 kent H. Z., Numantiz a zigemer en o c'hèr tud Segida a dec'he rag ar Romaned. Erbedi a rejont evito, pa grede d'ezo kaout gwir d'hen ober, o veza ma oant chomet er-maez eus an diweza breszelou. Rom a nac'has rei trugarez d'an dec'hidi hag a c'hourc'hennas da Numantiz lezel o armou. Ar re-man ne dermont ket neuze da staga drezo o-unan gant ar brezel ouz ar Romaned.

Er bloaz 123 kent H. Z., an Allobroged a ro repu da Deutomalos, roue ar Zalied, eur boblad keltiek ha ligurek, o paouez beza bet distrujet gant ar Romaned. Daoust da c'hourdrouzou ar re-man, e nac'hont e zaskori d'ezo hag ez eont d'an armou.

E 363 goude H. Z., e-pad seziz Amida gant ar Bersed, e voe ar Gelted, en em gave e-touez difenserien kér, lakaet er-maez anezo o-unan o welet ar c'hrizderiou a rae ar Bersed gouzany d'o frizerien. — « Eur beurevez, eme Ammianus, e weljomp eun engroez tud o kerzet war-du kamp ar Bersed. Kériz Ziata nevez-kemeret gant ar Bersed ha kaset ganto e sklaverez an hini e oa. Evel m'edo an holl dud eus ar broiou tro-dro en em dennen et gér-ze, ar Bersed o doa paket eno eun niver a bri-zonerien. Bez' e oa en o zouez kozidi gabac'h ha gwrac'hed brevet a gozni. Pa zeue e nerz da c'houita gant hini pe hini eus an dud reuzeudik-ze, diviet gant hirder an hent, ar Bersed a drouc'hе d'ezan e zeuliu treid pe e arzeliou hag e zileze war al lec'h. Ar zoudarded keltiad, teneraet gant an arvest doanius-se, a vennas ober eun dizailha-

deg hag a ginnigas laza o zribuned (1), ma tale'hjent d'o herzel da vont ».

Eun danevell eus ar Grenn-amzer (2) a laka esmaet ives gant eun hevelep barrad truez ar c'hadoù Setantios, Ki Kulann, gwasa medour pennou tud en dije redet biskoaz tachennou brezel Iwerzon. Kerent nesa an dud lazet gantan a oa en em gevredet hag o doa savet eun arme outan. Dont a reont e Bro-Ulad hag e kerzont war-du Emania, ar gér-benn anez, e-lec'h m'edo Setantios. Dre ma tremenont ne chom ken nemet regez-tan ha korfou maro. Grounna a reont Emania ha moged an taniouggwall, o deus c'houezet er gompezenn tro-dro, a ra eur goumouleñn e'hon divent a beur-c'holo anez. Daoulamm o mirc'hed ha strons rojou o chirri-brezel a ra d'an douar krena betek en diabarz kér. An aer a zasson gant o garmou-emgann ha strap o armou. Netra ne ra da Zetantios plega, nemet lenverez ar merc'hed hag ar vugale, tec'het ha

(1) Ofiserien uhel o ren al « legio ». C'houec'h a oa anezo dre « legio ».

(2) *Aided Conculain « lazadenn Ki Kulann »*. Hervez Danevellow bloaziel Iwerzon e vije bet lazet Setantios (Setanta er Grenn-amzer) er bloaz II goude H. Z., d'an oad a zeiz vloaz warn-ugent. Brezonek ha neket iwerzonek eo an ano anezan. Bez' e oa e Breiz-Veur, en oadvez kelt-ha-roman eur boblad-tud anvet Setantii. An danevellow, meneg enno a Zetantios, a zo e larvar-plén mesket a werzennou ; diskouez a reont e-leiz a roudou eus an Hen-amzer : impli ar gae, gwaf-bann anvet gaison gant ar Gelted koz, impli ar c'harr-emgann (cath-charpat) aet er-maez a c'his en Iwerzon en trivet kantved goude H. Z., ezvezans an tok-houarn hag an hobregon (nemet el lec'hioù ma 'z eo bet adaozet ha nevezet ar skrid), roidigez er banveziou eus an darn wella d'ar c'haloneka brezelour, bezans an drouized, kredenn e oa an hud holl-c'halloudek, hag all. Sellet diwar-benn an danevellow-ze hon VIe pennad, p. 40 ha « L'épopée celtique en Irlande », gant d'Arbois de Jubainville. War Zetantios e-unan lenn skrid-studi Alfred Nutt *Cuchulain, the Irish Achilles*.

muntret betek e-harz ar mogeriou, a denera e galon. — « Biskoaz betek-hen, emezan, n'em eus gallet klevet merc'hed ha bugale o klemm hep mont d'o skoazell. » — Ha daoust da bedennou ar gwragez hag ar plac'het yaouank en em vod spouronnet-oll en-dro d'ezan, e wisk e zillhad-brezel, e laka staga e zaou varc'h ouz e garr hag e red ermaez a gér, gant e baotr-karr hepmuiken, evit mont d'eun emgann e oa e donkadur mervel ennan.

Ar vuanegez. — An hir-c'housany, an emves-tronia, e oa, anat eo, an dellidou a vanke an aliesa d'ar Gelted koz. Bez' e oa anezo, evit an darnvulia, tud taer, buanek, diaes-dreist ober outo. War-dro ar bloaz 238 kent H. Z., an daou roue a oa e penn Boged an Itali, Atis ha Galatos, c'hoant d'ezo d'ober brezel d'ar Romaned, en enep d'ar bobl, o devoa gopret meur a vil a venezidi eus an Alpou. Ar bobl, aet e kounnar, a gemeras an daou roue, o muntras hag a reas d'ar venezidi distrei d'o bro war o c'his. E Galia, er bloaz 56, senedourien an Aulerked hag al Lexoved, o veza nac'het kemeret an armou ouz ar Romaned, a voe lazet gant ar bobl.

En emgann menez Olumpos (Azi-Vihana, 189 kent H. Z.) e c'hoarvezas d'ar Gelted, ganto da armou gouzifiadou ha gwafioù, beza faezet dindan ar grizilhad saeziou ha daredou taolet outo eus a bell gant ar Romaned. Oc'h en em zantout dare, ez ejont e gouez, ma krenient war an douar, skoet gant ar seurt barradou a zav diwar ar gounnar en he gwasa, e keit ha ma ledanae ar re harfeta anezo, gant o daouarn o-unan, ar gouliou a c'housanvent, dre m'o c'havent mezus pa n'oant keta-wel a-walc'h. Goude emgann menez Magaba, e weljod ar brizonnerien geltiad, droug enno ken ma eonennent, o torrimellat war an douar en eur zanta o chadennou hag o klast en em youga kenetrezo.

Ammianus Marcellinus a laka evez e oa an eiz

mil Kelt en em gave grounnet e kér Amida mat d'en em ganna war an dachenn blén, nemet divarrek e oant laket gant o zemz-spered feulz da zifenn eur gér yogeriet ha d'ober en-dro d'an ijinou-brezel. « Ober dizailhadennou amzere ne ouient ken, ma tistroent en-dro bep gwechbihanaet o niver, goude en em ganna kalonek, nemet n'o devoa ket graet muioc'h a ze evit difenn kér eget eun den, e sell mouga eun tan-gwall, hag a yaje d'ezan gant eur flac'hadic dour. »

Pa raent skouarn vouzar ouz pedennou o zribuned, e voe divizet nac'h hiviziken digeri an doriou d'ezo. Gwelet e voent neuze « o skei gant o c'hlazeier ouz an doriou serret hag o yudal, evel kel lies-all a leoned hag a digred, gant ar redi o lakae distrivant. Eur rann-galon e oa d'ezo, en o balc'hder, meiza e rankjent, ma kouezfe kér Amida, mervel dindan an dismantrou anezo, hep lezel war o lerc'h koun eun taol-kaer bennak, pe zoken e c'hellje beza dic'hrounnet warni kent m'o dije graet o divrec'h mann da harpa brud kadarned ar Gelted. »

O natur-spered taer ha techet d'an droukrans a reas a-wechou d'ar Gelted terri ken-gwir ar poblou. E 284 kent H. Z., e teuas ar Zenoned da c'hrounna Aretium, eur gér etruskek e gwarez ar Romaned. Sened Rom a zileuras war-du ar Gelted kannadourien evit gourc'henn d'ezo dic'hrounna hebdale. Ne ouzer ket reiz-mat petra a c'hoarvezas en emweladenn-ze : pe lavarioù rok ar gannadourien a lakeas ar Gelted da vont e gouez, pe unan eus pennou ar Zenoned, o kas talvout d'ezo eun dismiegans bennak graet d'ezan e-unan, a voe kiriek d'ar gwall-zigouez. Ne vern penaos, muntret e voe ar gannadourien roman ha skignet an izili anezo, gant o zaeou ha merkou o renk, en-dro da vogeriou kér.

Buanegoz ar Gelted, pa na gave ket he zu da

reuzia ouz an dud, a reuzie ouz an traou. Er bloaz 114, ar Skordisked, droug enno o welet ar mor Adriatik oc'h herzel outo da gerzet war Rom, e gunujennas hag a strinkas en e donnou o gwafioù-bann hag o saeziou.

Ar gerreizded(kempouezder-youlou). — Setuaman, en dic'haou, diou zanevell o tiskouez splann e oa gouest ar Gelted a-wechou da zerc'hel war o buanegez hag o droukrans, ha diwar gwir abeg e vijent.

Ar gannaded, dileuret gant sened Rom d'ar Gelted a c'hrounne Clusium, o doa torret ouz ar re-man ken-gwir ar poblou (1). Pell diouz o c'hastiza, ar sened o anvas d'an enoriou. Pa glevjont kementse, ar Gelted a zavas enno droug bras. Dizanka a rejont eus an douar o arouezintiou-brezel hag c'kerjont trumpl war-du Rom. An engroezez-se a dud, a girri hag a gezeg en em astenne er pellder war eun dachennad ec'hon-divent hag e save diouto, dre ma kerzent, eun tousmac'h henvel ouz ar mor-drouz. An dud a ziwar ar maez a dec'he razo ; re ar c'hériou a oa mall ganto serri o doriou ha redek d'an armou. Gant euzus e oa bet an dismegans graet d'ar Gelted, edo an holl o c'hortoz eus o feurz gwastadennou ar skrijusa. Hogen, en enep da spouron an holl, ne rejont ket a grizderiou hag ec'h en em virjont diouz pep preizerez. Pa dremenent ebiou d'ar c'hériou, e youc'hent n'o doa ken d'ober német ouz ar Romaned hepken, hag e vije sellet ganto an holl boblou all evel keneiled.

Roue ar Vakedonia, Perseus, a zavas c'hoant d'ezan d'ober brezel d'ar Romaned. En em glevout a reas da gaout skoazell eur strollad brezelourien geltiad eus poblad ar Vastarned, a oa kampet en

(1) Sellet ouz ar pennad kenta, pajen 17.

Illiri, ha d'ez 10.000 a varc'heien ha kemend-all a droadieien o redek ker buan hag ar c'hezeg hag a gemere, en emgann, lec'h ar varc'heien lazet. Divizet e voe en dije digant roue ar Vakedonia pep marc'heg dek pez aour ha pep troadeg pemp. Rener ar vandenn, ar roue Klondikos, a zigemerje e-unan 1.000 pez aour. Pa glevas kelou e tostaent, Perseus a c'hourc'hemennas d'ar c'hériou ha d'ar c'héria-dennou war o hent dastum ed, gwin ha chatal. Ar Gelted a ehanas e-harz kér Dessudaba, e rannvro Maedika, o c'hortoz ma vije paeet d'ezo an arc'hant divizet. Ar roue a zileuras neuze etrezek enno unan eus tud e lez, Antigonos, da gemenn d'ezo dont betek Bulazora, eur gér eus ar Beonia, ha da bedi ar renerien anezo da zont niverus d'e gavout. Antigonos a zesrevellas d'ezo ar bevans a bep seurd en doa ar roue graet danzen war o hent hag an donezonou, aour, kezeg, harneziou, gwiskamanchou-brezel, a oa bet prientet d'ar benn-kadourien. Ar re-man a eilgerias e weljent, pa vijent war al lec'h, petra a zeuje eus ar geriou-ze hag a c'houlenas ouz ar c'hannad ha digaset en doa gantan an arc'hant a oa da veza darnouet d'o zoudarded. Evel na responte ket Antigonos, Klondikos a lavaras d'ezan : « Kea da gemenn d'az roue na raio ar Gelted kammed ebet war-raok ken n'o devo bet an aour hag ar gouestlou-tud ». Perseus a adzileuras neuze Antigonos d'ar Gelted evit rei da anaout d'ezo n'endoa ken ezomm a gel lies a gadourien hag e vije trawalc'h d'ezan gant 5.000 a varc'heien hepken. Pa welas ar Vastarned e oa bet graet d'ezo kuitaat o bro d'ober kammed goullo, e savas droug ha kroz ganto. Klondikos a c'houlenas ha paeet e vije da vihana, d'ar 5.000 marc'heg-se an arc'hant divizet. Antigonos o veza respontet etre ya ha nann, Klondikos e gasas war e giz, hep aotren ma vije graet d'ezan an distera droug, — a-vec'h m'en doa Antigonos e-unan kredet gortoz kemend-all ! —

Ar Gelted a stagas gant penn o hent war-du an Danuvios, o preizata, d'en em zic'haoui, ar bourc'hioù war harzou an Dhrakia.

An dic'hoantegez. — Tamallet eo bet d'ar Gelted gant skrivagnerien an Hen-amzer beza re duet d'an arc'hant ha c'hoantek-dreist a breizerez. N'heller ket nac'h n'o dije allies lakaet eur priz gwall-ger d'o zervij, ha red eo anzav n'en em ziskouezjont ket atao gwirion-rik er marc'hajou hag e rejont, techet ma 'z oant d'ar skraberez, gwall-daoliou erezus a-wechou.

E brezelioù ar Spagn, ar penn-kadour Roman Marius Cato, taget ha war var da veza faezet gant eun armead niverus a Ibered, a zileuras kannaded da c'houlen skoazell digant ar Geltibered. Ar re-man a zalc'has warnan maroje daou-c'hant a dalantou (eur milion a lurioù). — Unan eus ar rouanez war lerc'h Aleksandr-Veur en doa gouestlaouet eur vandennmad eus Kelted an Danuvios ; digas a rejont ganto o gwragez hag o bugale ha, pa voe paouezet gant ar brezel, e c'houennjont ar gopr evit o zud kerkoulus hag evito o-unan. — « Eur pezaour a zo bet divizet dre benn Kelted, emezo ; ar re-man daoust ha n'eo ket Kelted ez int ? » — An doare-ze da zeveni ar feur divizet, hag a zave an arc'hant dleet d'ezo eus 30 talant (150.000 lur) da 100 (500.000 lur) ne voe ket kavet mat gant roue ar Vakedonia hag ez eas an arguz etrezo war daeri. Ar Gelted o veza kinniget laza ar gouestlou-tud lakaet e kred etre o daouarn, e rankas ar roue mont d'ezo gant holl widreou eur Gresian evit ma tizfe savetei e ouestlou, miret e arc'hant hag en em zizoher diouz ar skoazellourien-ze ken amjestr.

En Eru, er Sikelia (Sisil), e oa bet hoalet gwall-choantegez ar c'hopr-zoudarded keltiad e servij Karthada gant tenzoriou an templ, ar pinvidika eus an enezenn. Evel ma veze eveziet ha dalc'het

warne gant kériz hag ar peb-all eus difennourien kér, e tec'hjont kuit eun nozvez hag e tremenjont d'ar Romaned. Kelenn a rejont ar re-man e doare ma trec'hjont da gemeret ar c'hrenvlec'h. E-kreiz ar veskadeg a zavas da heul, ar Gelted a beurwastas an templ.

En eneb d'ar skoueriou-ze e c'heller lakaat ar re-man : — Sened Rom a ginnigas d'ar Gelted, a c'hrounne Clusium, arc'hant bras, ma karjent ober o dilez eus kastiz an tri c'hannad o doa torret outo ken-gwir ar pob�. Ar Gelted a nac'has hen ober hag a zalc'has start warni ma vije kastizet ar re gablus. — Ar Skordiskez o devoa touet war o le chom hep digemerout pe virout aour en o ziez, ne vern evit pe gefridi. — Hervez ar Gresian Diodôros, ar Gelted (war an Douar-bras) a gas ganto penn an enebour o devez lazet, nemet e lezont an dibourc'h anezan d'o mevelien. Uhelidi Iwerzon a rae kemend-all : ar c'hadour Setantios, lazet gantan ar pevar sklerijenner a ziaraoge armead ar rouanez Medua, a drouc'has o fenn outo ; ar c'horfou maro, avat, a lezas war an daou garr-emgann hep lemel diouto o dilhad, o armou hag o bragereziou, hep zoken distaga ar c'hezeg. Divalo e vije bet, war e veno, kemeret an holl draou-ze.

Eur Chelt, anvet Kavaros, en doa aloubet, en eun argadenn vrezel, eur Chresianez a voe digaset gantan da skavez en e gêr. Pried ar wreg-se a zeuas d'e gaout hag a ginnigas d'ezan he dasprena digantan. Ar Chelt a ziskouezas beza ostiz mat ha brokus ha ne vennas digemeret nemet eur priz-daspreñ izel awalc'h. Ar wreg a reas d'he fried anzav en doa digaset kalz muioc'h a arc'hant eget m'en doa kinniget, hag hen diskuilhas da Gavaros, oc'h alia heman da laza hec'h ozac'h, a gasae emezi, evit laerez digantan e vadou. Pa guitaas an den gant e wreg, goudé paea an dasprenadenn anez, e reas Kavaros eur pennadig ambroug d'ezo. Deut

koulz ar c'hiadi, war zigarez kinnig eur rôad d'an doueed, e reas, d'ar C'hresianez derc'hel krog en aneval a oa da laza, nemet, e lec'h trouc'ha e benn d'al loen, ar vaouez an hini a zibennas. Neuze e tesrevellas d'an ozac'h trubarderez e bried hag e taskoras d'ezan arc'hant an dasprenadenn.

Al lealded. — Skrivagnerien an Hen-amzer a zigas da skouer eun taol bennak a zislealded hag a drubarderez graet gant ar Gelted. E-pad ar brezelioù diwar-benn mestroniadur ar Spagn, eun arme roman hag eun arme garthedad en em gavas, eun deiz, kenver-ouz-kenver. Ar Romaned a oa nebeut anezo, nemet o doa ganto 20.000 a Geltibered. Penn-kadour Karthadiz a weladennas e kuz pen-nou ar re-man hag o hoalas, gant eur yalc'had vras a arc'hant, da gas kuit ganto o brezelourien. — « Ne gavjont ket kasaüs ar c'hinnig-se, eme an danev-yellour roman Titus-Livius, rak n'oa neb meneg ennan da drei o armou ouz ar Romaned. Kinnig a raed d'ezo evit lezel ar brezel kement hag evit hen ober. Ar zoudarded, gounezet gant ar spi da welet o ziegez, a voe ken aes o zrei hag o renerien. A-greizz-oll, ar Geltibered a zav diouz an douar o arouezintiou-brezel hag en em denn ac'hane hep teurvezout selaou ar Romaned a asped anezo da chom. » — Ar penn-kadour roman, pa oa divarrek da zerc'hel dre nerz e genvrezelidi, ha n'helle ket stourm e-unan ouz Karthadiz, a renkas eüna trumm an argiladenn.

En Ejipt, 4.000 Kelt, gwarnisonete rann-vro Memphis, oc'h ober o mad eus m'edo ar roue, Ptolemaios Philadelphos, dalc'het gant eur brezel ouz sujidi en em zavet outan er penn-all eus e rouantelez, a gavaillhas da deurel an dourn war denzor ar roue ha da vestronia an Ejipt-Izela. An amzer a c'houitas d'ezo da c'hallout kas o dezo da benn. Ar roue, avat, a zamglevas eun dra bennak

ha, pa na grede ket o c'hastiza gant an armou, e reas d'ezo tremen, war eun digarez gwidreüs, en unan eus enezennou an Nil hag o lezas da vovel eno gant an naon (1).

E 243 kent H. Z. Antiochos Hierax (ar Sparfell), e brezel ouz e vreur Sèleukos diwar-benn rouantelez ar Siria, en doa gouestlaouet en e arme eur strollad mat a Gelted eus poblad an Dolistoboged. En eun emgann bras e-harz menez Taurus (Azi-Vihana) e voe faezet Seleukos hag e kredest zoken e oa lazet. Ar Gelted, pa gleyjont ar brud, a ziwanas en o spered laza Antiochos hag argadi ar Siria. E gortoz e oant, ma n'hellent ket he yeo, e c'helljent, da vihana, e-skeud an dizurziou a zavje gant gouenn ar rouanez kaset souden da get, he gwasta aesoc'h a ze. Lakaat a rejont o dourn war Antiochos, na zeuas a-benn da viret e vuhez nemet dre rei d'ezo e denzor. Choaz, pa na grede ket o c'has diwar e dro, e reas ganto eur feur d'o gouestlaoui a-nevez.

En enep, Kelted Antigonos Gonatas, roue ar Vakedonia, e zervijas ez leal en e vrezelioù ouz Purrhos. Int-i hepken a zaleas an drouzivez anezan hag, e-keit ha ma tec'he ar zoudarded Vakedoniad ha ma tremenent d'an enebour, e talc'hjont penn ken na voent lazet holl gwitibunan (274 kent H. Z.).

Kelted Purrhos ives a ziskouezas beza leun a lealded. Rak-se, ar roue a rae brao-dreist d'ezo, o fiziout enno, en emgann, al lec'hiou risklusa da zifenn ha, goude an trec'h, e c'hounidou-brezel brasa da viret.

E brezel ar Sikelia (Sisil) (261-241), ar Gelted

(1) E Bithunia, ar roue, pa ziskrede war ar Gelted ec'h ijinent hevelep tra outan, a reas e venoz da ober laza an holl bennou anezo en eur banvez bras m'o fedas d'ezan. Kelennet e kentel, ar Gelted e ziarbennas dre e laza ouz e daol e-unan,

gopraet gant Karthada a zalc'has d'ar ger divizet ez gwirion ha kalonek keit ha ma voe paeet reiz o gopr, ma voe bitailh a-walch'h ha ma reas an Ton-kadur a-du gant Karthada.

Er Spagn, kériz Segovia, kentoc'h eget terri al lealded touet d'ar Romaned, a voe gwell ganto gouzany an euzusa arvest : lazadeg o gwragez hag o bugale gourc'hemennet gant al Luzitanid Viriathos.

Deiotaros, roue ar C'halated, daoust d'an diouganou da veza fall pa gimiadas da gevredi gant armead Pompeius Magnus, n'houlas ket mont a-enep ar feiz hag ar garantez en doa touet d'ar bobl roman. O kerzet da zifenn frankiz ar Romaned, lakaet en arvar gant Kezar, e ouie e rae e zlead : hennez a oa, war e veno, kalz en tu-hont d'e rouantelez ha d'e vadou.

An doujans ouz an anaon hag an doueed. — N'heller ket diskredi war doueūsded ar Gelted. Ha, koulskoude, hiniennou eus skrivagnerien an Hen-amzer o deus tamallet d'ezo o dizeoliezez.

Pa wastas ar Vakedonia, Brennos n'espertas ket an templou. Lavaret a rae en eur wapaat « ez oa an doueed pinvidik a-walch'h da rei traou d'an den krouet, hag, o veza ma taraouent ar madou d'an ded, n'o devoa ezomm ebet anezo evito o-uman. »

Ar Gelted o dije diskouezet a-wechou ken nebeut a zoujans ouz ar re varo hag ouz an doueed. Goude emgann an Thermopolou (Doriou-tomm), e vanas ar C'hresianed mantret o welet na roent d'o brezelourien lazet sebeliadur ebet hag e tilezent anezo d'ar bleizi ha d'ar guped. P'en devoe Purrhos, roue Epir, aloubet ar Vakedonia (274 kent H. Z.), e warnisonas e zoudarded er c'hériou pennha kér-benn koz ar rouantelez, e-lech'h m'edo beziet ar roueed, a zigemeras Keltes. Ar re-man, o klevet e

oa bet ar roueed vakedonian sebeliet gant dilhad pinvidik ha traou prizius, a zigoras ar beziou, o gwastas hag a stlapas en avel relegou ar rouanez.

Diouz eun tu gant an tamalladur a zizoueuisted savet ouz ar Gelted e c'heller lakaat ar skouer-man a zo bet miret d'imp gant eur skrid Iwerzoniad eus ar Grenn-amzer. Drouized Iwerzon a lavare e oa i o doa graet an oabl, an douar hag ar mor, an heol hag al loar. Eur gredenn goz n'oa ken, digemeret gant meur a bobl, hag a gelenn e oa ar beleg a-raok ar bed hag en deus krouet anezan dre an azeulerez hag an huderez. Diwar an oadvez pagan zoken he dije kavet ar gelennadurez-se tud da ziskredi warni. Ar roue-meur Korbomaqos, mab Artos (maro e 258 goude H. Z.) a voe uman eus ar re a nac'has kredi. Eun Iwerzoniad all, brudet dre e skiant reiz, en dije lavaret d'an drouized : « Graet ma paro an heol hag al loar d'an Hanternoz da sklerijenni tud ar bed hag e kredimp neuze ez eo gwir kement a livir. »

Ar garantez bro, gouenn ha meuriad. — Ar garantez-vro n'helle ket beza gwall-grenv e-touez poblou ha n'oant ket, an darnvua anezo, diazezet er broiou, ma vevent er c'henta kantved kent H. Z., nemet eun nebeut remziou a oa, hag o devoa tremenet en araok a lec'h da lec'h, hag int o viret an envor eus an holl divroadennou-ze. Dre an niver souezus a c'hopr-zoudarded a skuilhas Keltia, e-doug meur a gantved, war ar Spagn, an Itali, ar C'hres, enezennou ar mor Kreizdouarek, Afrik an Hanternoz hag Azi ar C'huz-heol, e weler pegez diliamm e oa ar Gelted diouz o bro c'henidik.

Ar garantez-ouenn n'oa ket, moarvat, dizanav d'ar Gelted koz. An holl C'halianed a lavare diskenn eus doue ar maro. Iwerzoniz a anaveze da dad

d'ezo Miles, mab Belios (1), ha tarzet eo Belios, evit doare, eus ar-wrizien *bel* « mervel ». An hevelep kredenn a dlee beza e-touez Kelted ar broiou all. Ha d'ezo beza disrann, ar Gelted diazezet du man du-hont a ziskouez a-walc'h beza dalc'h et koun eus o c'herentiez. Er bloaz 218 kent H. Z. e teuas ar gannadourien roman davet meuriadou keltiek kreisteiz Galia evit alia anezo da herzel ouz Hannibal da dremen. Eilgeriet e voe d'ezo n'o devoa bet ar Chalianed na mad a-berz ar Romaned na gaou a-berz Karthadiz ma kemersent an armou pe evit Rom pe ouz Karthada, nemet e ouient e oa tud a ouenn ganto argaset diouz an holl Itali gant ar Romaned ha gwasket gant tailhou ha heskinerezh. — Philippos, roue ar Vakedonia, graet gantan e venoz da vont d'ar Romaned betek en Itali, a c'houennas skoazell ar Vastarned. Berra hent d'ar mor Adriatik a dreuze bro ar Skordisked hag edo e gortoz e lezje ar re-man ar Vastarned da dremen, dre ma oant henvel outo a yez hag a chiziou, ha zoken en em unanjent ganto laouen a-walc'h.

Breiziz a gasas skoazell d'ar Chalianed e-pad ar brezeliou a renkas ar re-man embreger ouz Kezar e 57 ha 58. E 55, Kezar, o prienti e argadenn ouz enez Vreiz, a c'halvas d'e gaout eun niver a varc'hadourien c'halian ; goulenn a reas outo pet poblad a oa en enezenn, ped a vrezelourien a hellent kas d'an emgann, petore giz-vrezelekaat a veze ganto, pere e oa ar porziou aesa da zigemeret kalz a listri bras. D'an holl c'houennou-ze e reas ar varc'hadourien a-ratoz kaer responchou luziet ha lavar-dislavar na zeskas Kezar netra diouto, hag, e kuz, e rejont diskuih da Vreiziz ar gwall a oa ouz o gourdrouz.

(1) En iwerzoneg Milé, mab Bilé. Ar ger keltiek *Miles* a rae, d'an dro-c'henel, *Miletos*, en iwerzoneg *Miled*.

Ar garantez-ouenn ne harzas nepred ouz ar brezeliou etre poblou Keltia. En hevelep doare, ar garantez-veuriad, ha hi krenvoc'h a-bell-kaer eget ar garantez-ouenn, a voe dic'halloud ouz an dizunaniezou, emgannus alies, a zave e-kreiz ar boblad. Reizet ervat, da lavaret eo lakaet da gen-ober a-gempouez gant ar garantez-ouenn, ar garantez-veuriad he dije gallet talvout da binvidigez ha da verz-mat Keltia, dre vaga eur gendamouez frouezus etre ar poblou anezi, hep terri an unaniez red da viret kenetrezo evit beza krenv. Ar c'houlz, avat, n'oa ket deut ha n'oa ket dare an dud c'hoaz evit eun hevelep burzud. Evel ma oa, ar garantez-veuriad a voe, moarvat, en he c'hiriegez, dreist da bep tra all er bed, diskar Keltia. Dre na daole ket e zellou en tu-hont d'e harzou striz, pep meuriad a Geltia a leze e amezeien da veza fastret hep rei skoazell d'ezo ha ne zave d'an emgann nemet, end-eün, p'edo an enebourien war e gein e-unan. Dre ma felle d'ezo kreski dreist d'ar bevennou reiz galloud ha pinvidigez o foiblad ha lufr ha brud hec'h ano, e voe ar Genomaned en Itali, an Aedued, ar Remed, al Lingoned e Galia renavied ouz kaoz difennerez Keltia, darn dre chom er-maez eus ar brezeliou etre Kelted ha Romaned, darn-all dre feuria brezelekaat a-du gant Rom ha pourchas d'ezo soudarded d'en em gamma ouz o breudeur.

Ar meiz. — Balch'der ha spered hedro ar Gelted a zisleberas enno alies ar c'haera donezonou-natur, ken a benn, .ken a galon, nemet n'oufemp ket lakaat en arvar o dije bet an eil re kerkouls hag ar re-all. Gouezet o deus o rouanez dibab d'o stadou ha d'o c'heriou lec'hiaduriou emzao ; dre o c'havadennou, ar vicherourien hag al labourierien-douar anezo o deus kendrec'het da astenn tachenn ar Ouziegez ; taoliou-ampariz e-leiz a zo

bet graet gant o fenn-vrezelourien : Brennos a ouie dreist bleina e dud ha ren e armead en eur vro veneziek ha diaes evel ar Chres ; Verkingetorix a lakas en argoll Kezar, an akuita, moarvat, eus holl bennou-brezel an Hen-amzer.

Mat ha prim e oant da ziski. Autaritos, penn ar c'hopr-zoudarded e servij Karthada, a gomze ar phenikianeg kerkouls hag ar c'heltieg hag a zistage, er yez-se ken diés ha ken dishenvel diouz e hini, prezegennou helavar. Ar Chalianed hag ar Gelted all eus an Douar-bras sujet da Rom a ziskas buan al latin hág a voe alies par d'ar Romaned d'ober gant o yez, evel m'her gweler dre niver ar yezadurourien, ar brezegerien, an danevellourien a rojont da Rom. Er c'henta kantved goude H. Z., Agricola a veule skiant-natur lemm ar Vretoned « dreist, emezan, da skiant desket ar Chalianed ».

N'oant ket diaked ha ne zerrent ket, a-ratoz, o daoulagad ouz ar skoueriou mat a zeue d'ezo a-berz ar poblou all. Pa verzjont e oa ar Romaned en em grenvaet dre urzia o arme, reolia o zoudarded ha ranna anezo etre « legionou », e rejont diouto. Ar Geltibered, en eilvet kantved kent H. Z., a oa d'ezo eul « legio » reizet-mat, enni 4.000 den war droad ha 200 a varc'heien, an dibab eus o arme. Er c'henta kantved kent H. Z., Deiotaros, roue ar Chalated, en doa taer « legio », desket hag armet e giz ar Romaned. Kenta preder Verkingetorix, e 52, e voe sevel e-touez e zoudarded eur real henvel ouz an hini a rene en arme roman, oc'h embann poaniou garo ouz ar zoudarded dizent ha dizuj ; ober a reas d'ezo bep noz kaelia war o c'hamp diouz skouer ar Romaned, dre zevel endro d'ezan eur foz hag eur vur, hag e stummas eur strollad nevez a droadeien armet-skant.

Bez' e voe zoken, e-mesk ar Gelted, meur a zen hag a ouias gwelet dreist d'al labour pemdeziek

ha d'an harzou striz lakaet gant ar garantez-veuriad. Verkingetorix ha Sagroviros e-touez ar Chalianed, Karatakos ha Kalgakos e-touez Breiz a rak-welas evel eur C'halia hag eur Vreiz a vije unanet kement pobl a oa enno ouz enebour an holl. Panevet da Bergam ha da Rom c'hoari outan dre zindan, en dije trec'het Ortiagon d'ober eus ar Chalatia eur vroad-tud unvan ha galloudek.

Ar prezeg. — Ar Gelted a fougee, dre m'her c'havent gourellec'h, gant eur zon mouez krenv ha garo. « Pe beoc'h e vent pe vuanekaet, eme Ammianus Marcellinus, ez eus dalc'hmat en o mouez soniou gourdrouzus ha taer. » Er vuhez bemdez, etre kerent ha keneiled, e teue gante divizou rouez, dre frazennou berr, trouc'het krenn, lemm ha setansus. Traou dam-lavaret e-leiz, gwirioneziou dam-zizolet, geriou c'houezet diouz eur c'hiz a ziésae d'an divroidi heuilh o c'hôzeadennou.

Eun tanva a hellomp kaout eus an doare-prezeg-se dre frazennou berr ha skeudennet en divizadenn da heul tennet eus « Dismant kastell Da Derga (1). Eun danevell iwerzoniad eus ar Grenn-amzer eo, nemet eun darvoud c'hoarvezet, hervez, er c'henta kantved kent H. Z. a ra ar steuenn anezo. Rouemeur Iwerzon a zo bet souprenet gant laeron-vor a Vreiz-Veur e-pad ma kave bod e kastell Da Derga ; eun taer a emgann a zavas neuze ma kouezas ennan roue Iwerzon. Goude en em gamma kalonek, e tizas ar brezelour brudet Conal Cernach tec'hel diouz ar c'hrenvlec'h, leun e gorf a c'houliou. Kerzet a reas ken na zigouezas dirak ti e dad, en e zourn an hanter hepken eus e skoued, e gleze hag e zaou gaison (2) a dammou. E dad, Amorgen Bleo-houarn, a gavas dirak toull e zor e Taltiu.

(1) En iwerzoneg *Togail Bruidne Da Derga*.

(2) En iwerzoneg *a da gai*.

— « Buan ar chas o deus da hemolc'het, mab ! »
a lavaras e dad.

— « Setu gant petra omp bet gloazet, kadour koz :
eur garo a grogad ouz brezelourien », a eilgerias
Conal Cernach.

— « Ha kelou a zo ganez eus kastell Da Derga,
a c'houlennas Amorgen ? Ha beo eo da aotrou ? »

— « Beo n'eo ket ! » a lavaras Conal.

— « Me a dou da Zoue pez a dou meuriadou
meur an Uladed (1) : digalon an den a zo aet beo
ac'hano, o lezel e aotrou o vervel gant e enebourien
en-dro d'ezan. »

— « N'eo ket gwenn va gouliou, kadour koz »,
eme Conal Cernach.

Hag e tiskouezas d'ezan e vrec'h a zouge ar
skoued, a oa enni taer gwech hanter-kant gouli.
Ar skoued he goloe eo en devoa he miret ; ar
vrec'h zehou, avat, hounnez he doa digemeret an
holl daoliou hag e oa, ar vrec'h-ze, dispennet ha
muturniet ha gloazet ha pistiget ken n'oa ken
nemet an elyou anez a gement he dalc'he c'hoaz
stag ouz ar c'horf.

— « Ar vrec'h-ze he deus en em gannet henoz,
mab, eme Amorgen ». —

— « Gwir eo, kadour koz, eme Conal Cernach.
Stank ar re m'he deus skuilhet d'ezo eun evach a
varo en noz-man ouz toull-dor ar c'hastell. »

Dirak e-leiz a zelaouerien hag en darvoudou
lidus bras, m'edont enaouet gant ar vreutadeg pe
gentraouet gant ar gounid, e prezegenne ar Gelted
hir hag aes souezus. Boazet ma'z oant d'eun doare-
prezeg skeudennus, e kavent neuze dre gant ha
kant troiou birvidik ha sebezus, ken evit meuli
hag uhelaat o dellid-i o-unan, ken evit gwapaat
ha disteraat o enebourien. War an dachenn-vrezel,
kent en em ganna, e veule ar benn-vrezelourien

(1) En iwerzoneg tongu da Dia toingthe morthuatha ulad.

taoliou-kaer o zadou koz hag o foiblad hag e kunu-
jennent an enebour.

Skrivagnerien an Hen-amzer o deus lakaet war
ar Gelted meur a eilgeriadenn prim ha lemm. Setu
aman hiniennou anezo :

Ar Romaned, sichec gant Brennos e-barz ar
Chapitol, a brenas distro ar Gelted evit mil livr
aour. Pa voe pouezet priz ar marc'had-ze, e klem-
mas taer ar Romaned dre ma rae ar Gelted gant
pouezioù gaou. Kerkent Brennos a lakeas ouspenn
pouez eur c'hleze en eur lavaret gwapaüs : « Gwa
d'ar re drec'het ! »

Da Aleksandr-Veur o c'houlenn outo : « Petra a
zoujit-hu dreist da bep tra-all er bed ? » e respontas
kannadet ar Gelted : « Netra nemet e kouezfe an
oabl. Evelato, a stagjont, e prizomp meurbet mi-
gnoniez eun den eveldout. »

Crassus, o vont da vrezeli ouz ar Barthed a dre-
menas dre ar C'halatia e-lec'h e welas ar roue Deiotaros
a lakae e boan da zevel eur gêr nevez, hag
hen deut tre war an oad. — « Penaos, va frinz,
emezan, staga a rit da zevel eur gêr d'an daouzekvet
eur eus an deiz ! » — « Ha c'houi end-eün, eme
Deiotaros, ne luskit ket re abred da vrezeli ouz ar
Barthed. » Crassus a oa neuze en e dri-ugent vloaz
hag a ziskoueze beza kosoc'h c'hoaz.

Hered-natur ar Gelted a vire outo da veza paket
berr er plegennou an diësa :

Kent argadi ar Vakedonia, e kasas Belgios
hiniennou eus e dud evit kinnig ar peoc'h d'ar
roue Ptolemaios Keraunos, mar karje e brena a
briz aour. Ar roue a zavas droug bras ennan hag
a zisklerias n'hallje beza meneg a beoc'h etrezen
hag ar Gelted ken na rojent da uestl o armou hag
o renerien. Ar gannadourien geltiad a zirollas da
c'hoarzin hag a respontas : « Bremaïk e weli, roue,
pe evit da vad da-unan pe evit hon hini hon eus
kinniget d'it ar peoc'h. »

An impalaer Caligula, den kriz ha diskiant, en devoa empennet, e-pad m'edo o chom e Galia (39-40 goude H. Z.), en em wiska e doue Yaou ha lenn an Tonkadur diwar eur gador-varn uhel, e-kreiz leur-gêr vrás Lugudunon (Lyon). Eur c'hoz kereour keltiad a dreuzas an engroez da zinesaat ha, paret e zellou war an impalaer, e vane difiny, evel batet. Stad ennan o welet ar zebez-se, a grede e oa hen kiriek d'ezan dre e veurdez dreist-natur, Caligula a c'halvas ar Galian da zont e-harz e dron hag a c'houlennas outan hegarat : « Ac'hanta, petra a gav d'it ez oun-me ? » — « A gav d'in, eme egile, ez out eur bras a benn-diboell. » — Edo, en deiz-se, an impalaer war e du mat, hag e c'hel-las ar Galian dizaoen en em denna kuit yac'h ha salo.

Eun nebeut skeudennou Kelted. — Ar skeudenniman eus eun nebeut Kelted, linennet diouz ar skrivagnerien eus an Hen-amzer, a dalvo da glo-kaatan notennou a-ziaraok diwar-benn temz-spered ar Gelted koz.

Olonikos, pe Salonikos, roue ar Geltibered (II^{ve} kantved kent H. Z.), a oa war eun dro ijinus ha her kenan. Gantan, hejet en e zourn, eur gwaf arc'hant a lavare en doa bet eus an Nenv, e tevrez e an den-Doue, ken m'en devoa didennet a-du gantan an holl sperezou. War a anzav Florus, e vije bet anezan eur gwall-enebour d'ar Romaned. Nemet e voe kollet dre re vrás herder. Gantan eur c'heneil hepken, ez eas eun nozvez e-kreiz kamp ar Romaned, gant an dezo, emezo, da laza o fenn-kadour.

Gwelet e voe gant eur gward a rae ged e-harz an dinell ha lazet gant eun taol gwaf-bann. E ge-neil a gouezas ives, hag ar penn-rener roman a reas trouc'ha ar pennou anezo, o sanka e beg eur gwaf hag o c'has d'ar Geltibered gant prizonidi kenvro ganto.

Er c'henta kantved goude H. Z., Marrikos, eur Bog (1) eus an izela renk, a gemeras warnan beza eun doue ; aloubet gantan ano an doue-ze, e roe da gredi e tisyeoje Galia. Eiz mil den en devoa bodet endeo, hag e venne kevrennadou eus broad an Aedued en em unani gantan. Difrae an uhelid c'halian, bodet en Augustodunon, a lakeas termen d'ar stourmadenn. Ganto eur vandennadig soudarded roman, e teujont aes a-benn eus ar goueriadet armefall a oa anezo armead Marrikos hag e kemergont heman. An impalaer e daolas da breiz d'al loened gouez er c'helec'hva, hogen n'houle ket al loened tostaat outan. Sebezet-oll, e you'he tud ar werin e oa-hen, e gwirionez, eun doue, pa reas an impalaer e laza gant e zoudarded.

Ar Gresian Polubios, n'heller ket nemeur diskredi warnan e vije bet douget d'ar Gelted, a ro meuleudi da Gavaros, roue Tula. Eun den mat e oa, emezan, d'ezan menoziou uhel, ha dellezek eus ar rouelez e gwirionez. Pa zeuas da Vuzantion, ec'h en em ziskouezas hegarat ha servijus, c'hoantek-tre da blijout d'an holl ; evel ma oa brezel etre Buzantiz ha roue Bithunia, e teuas da unvanour hag e reas ober ar peoc'h. Harpa a rae ar c'henwerz hag ar varc'hadourien ha, keit ha ma vevas, e voe ar vrasa surentez gant an henchou en-dro d'ar Bosfor ha d'ar mor Du, skarzet ma 'z oant bet gantan diouz al laeron dhrakiad a zisurae anezo. Eur fazi hepken en devoe Kavaros : selaou ouz e dud a lez, Gresianed anezo.

Deiotaros, roue ar Chalated, a voe e-touez e vignoned ar Romaned uhela ha desketa eus e amzer, Pompeius Magnus, Kezar, Crassus, hag ar breutaer Kikero, a zavas d'ezan e vreutadenn vru-

(1) Boged Galia a oa anezo eur boblad vihan sujet d'an Aedued. Diskenn a raent eus enbroïdi o doa kuitaet kreiz an Europ e 58 kent H. Z. da heul an Helveted.

det *Pro Deiotaro*. Deut e oa da roue an Dolisto-boged war-lerc'h e dad ; ar vad a reas d'ar Romaned a dalvezas d'ezan beza anvet gant ar sened da roue an Armenia-Vihana. O veza m'en devoa het da glemm eus e zeun, ar roue phrugian Kastor Tarkondarios, hag eus ar wreg anezan, e verc'h end-eün, e lazas anezo en o c'hrenvlec'h a Gor-beüs, a voe divogeriet ha dismantret gantan penn-da-benn. Gwirion d'al lealded en devoa touet d'ar bobl roman, ne dermas ket, daoust d'e hir-oad, da gemeret an armou, pa voe frankiz Rom lakaet en arvar gant Kezar. Heman, bet an trec'h gantan, a lamas digant Deiotaros an Armenia hag e rouantelez war an Drokmed, evit o rei d'eun den estren a Bergam. Kikero a ro da Deiotaros an uhela meu-leudi ; komz a ra eus eünded ha glanded e vuhez, eus e lealded, e gadarnded, eus madelez e galon, eus e zislontegez : né voe gwelet neb gwech oc'h en em vezvi pe o korilli. Brudet e oa, n'eo ket hepken evel eur roue kalonek, hogen iveau eun tad a diegez eus ar gwella, eur mat a c'honideg-douar, eur merour oberiant. — « E pe vro, emezan, diraezet betek enni ano ar bobl roman, ne voe ket klevet meuli reizded, nerz-kalon, kadarnded, spered didouell Deiotaros ? »

Verkingetorix a oa bet, da genta, e niver an uhelidi c'halian-ze a zastume Kezar en-dro d'ezan o klask gounit ar garantez anezo dre e lubanerez ha spi ar c'hargou uhel. Nemet n'houle ket an den yaouank her kaout enoriou digant an estren. Er goueliou-lid hag er c'huzuliadegou m'en em vode ar Chalianed a-vandennou er c'hoadou sakr, e vroude anezo dre brezegennou taer meurbet da adc'hounit o frankiz reiz a wechall. Gounezet e voe an holl gant e yaouankiz, e gened hag e helavarded ; e vent uhel, e daoliou-kaer, e ano zoken a enaoue er c'halonou an azaquez hag an doujans. Dont a reas a-benn da unani ar Chalianed ouz ar Roma-

ned hag e reas da Gezar argila a-zirak Gergovia. Trech'het d'an diwez, muioc'h dre wall e zoudarded, war a henvel, eget dre e hini e-unan, grounnet en Alezia, hep ken mui a spi da veza dieubet, e vodas e genvroïz. Diskleria a eure d'ezo n'en doa ket en em gemeret gant ar brezel-ze evit e vad e-unan, hogen evit mad holl boblou Galia. — « Pa ranskomp plega d'an Tonkadur, emezan, ec'h en em ginnigan d'eo'h hag e lezan en ho tibab, pe derri droukrans ar Romaned dre va maro, pe va rei d'ezo ez veo. Kerkent e voe dileuret kannaded da Gezar. Heman a c'hourc'hennnas ma vije lakaet etre e zaouarn an armou hag ar benn-vrezelourien hag a reas sevel e gador-varn er-maez eus ar c'hamp. Hebdale, e voe gwelet eur marc'heg o tiskenn e-unan penn a-ziwar lein menez Alezia. Verkingetorix an hini e oa. Edo en e wiskamant brezel, gant e armou kaera ha, pignet war e varc'h hag hen harnezet evel evit an emgann, e teue anezan e-unan d'en em zaskori d'ar Romaned. Digouezet dirak ar gador-varn, e reas d'e varc'h ober eur c'hele'h en-dro da Gezar (1) ; e lammes d'an douar hag e lavaras : « Sed aze d'it eur c'hadarn, kadarn ar c'hadarna, trec'h out ! » (2) Teurel a reas e armou ouz treid ar penn-kadour roman, hag, oc'h arôkaat d'e dro, e plegas e c'hlin hag e kroazas e zaouarn. Donedigez souden ar c'hadour-meur en doa graet penn d'ezo gant kement a galon hag a eurvad, he devoa, da genta, leuniet ar Romaned gant eun doare doujans ; p'e weljont dizarm hag e tailh eun aspeder, e tenereas o c'halon galet eur pennadig. Kezar hepken ne zantas na doujans, na truez ; tamall garo a reas

(1) Verkingetorix, moarvat, en doa staget gant ar c'hele'h-ze a-zehou, evit e gloza a-gleiz. Hennez e oa, hervez kredenn ar Gelted, an tu da zuraat berz-mat d'an unan.

(2) Habe fortē virum, vir fortissime, vicisti.

da Verkingetorix beza bet diwirion d'e vignoniez hag e kemennas d'e zougerien-vouc'hili e baka hag e garga a chadennou. Chouec'h vloaz goude, e Rom, p'edo Kezar, da zevez e drec'h-lid, o sevel d'ar C'halianed ouz sklerijenn ar gouleier douget gant daou-ugent olifant, Verkingetorix a oa mouget en e brizon gant ar Bourreo.

En enezenn Vreiz, n'o devoe ket ar Romaned difreoc'h na dalc'husoc'h enebour eget Karatakos. Mab d'ar roue Kunobelinos, red d'ezan divroa pa gouezas stadou e dad e beli ar Romaned, e kilas war-du ar c'hornog dre ma arôk'ae ar re-man, o kas da boblou nevez skoazell e gleze, e gadarnned hag e anaoudegez eus traou ar brezel. Dilenet da benn-brezel meur gant ar poblou en em gevredet ouz Rom er bloaz 51 goude H. Z., Karatakos a zavas e grogad diweza e meneziou an Ordoviked, tost da vor Iwerzon. Gwelet e voe a-raok an emgann o nijal a renk da renk, o kas enaoui e kalonou ar vrezelourien vreizad an tan a verve en e galon-hen. Gervel a rae an deiz-se eun devez a frankiz pe a sklaverez da viken ; digas a rae da goun anoiou ar gadourien wechall o doa argaset Kezar, harzet diouz o gouenn dre o nerz-kalon an taillou hag ar bouc'hili ha miret dinam enor o gwragez hag o bugale. — « Pep-hini eus e gomzou, eme Dacitus, a dride an holl ouz he c'hlavet ; pep soudard a c'halve an doueed da dest n'hallje na daredou, na goulou, e lakaat da gila kammed. » — Hir, gwadus ha start e voe ar c'hann ; d'an diwez e chomas an trec'h gant ar Romaned gwelloc'h armet hag akuitaet. Karatakos a glaskas minihi digant ar rouanez Kartismandua a reas e zerri hag e werzas d'ar Romaned. Digaset da Rom gant e holl diegez, e teuas dirak an impalaer Claudius. Ar brizonidi all, dindan o aon, a reas da heman pedennou digalon. Karatakos, er c'hontrol, en em ziskouezas dalc'hmat enorus-tre en e stumm

ha ne rannas ger da denna outan an druez. An impalaer a roas d'ezan e vuhez ha hini e dud. War a lavarer, pa weladennas Rom, o sellet ouz ar paleziou dispar a gaerae ar gêr-ze, e vanas sebezet-oll : « Petra ? emezan d'ar Romaned e ambrouge, traou ker kaer a biaouit hag e c'hoantaït da gaout hon lochennouïgou-ni ! »

Ar Vreizaded, ar Geltibered hag ar Chalianed barnet gant tri skrivagner eus an Hen-amzer. — « Breiziz a bleg d'an engouestladennou-soudarded, paea a reont ar gwiriou, gouzany a reont en eur ger an holl gargou tennet warno gant an trec'h ac'hanomp, nemet miret e veze da vez a kriz outo ; ar c'hrizder nemet-ken o laka da stourn ; sujet d'ar zentidigez, n'int ket sujet d'ar sklaverez. » (Tacitus.)

« Tridal a ra ar Geltibered gant al laouenidigez en emgannou a ro eun dro d'ezo da vont er-maez eus ar vuhez gant brud hag eurjad. Pa zeuont da glenvel, e lenvont dre ma 'z int barnet dre ze d'eur maro mezus ha divrud. Eun dizenor e vez ganto menel beo en eun emgann war-lerc'h ar penn-kadour m'o devoa touet difenn e vuhez d'ezan war var o deiziou. » (Va'érius Maximus.)

« Ar Chalianed a zo brezelgar ha buanek, hogen eün ha dizroug. An distera ma vez heget outo, en em zastumont a vandennou hag e redont d'an emgann, nemet e reont ze a-c'houez d'an holl ha dievez-kaer, en hevelep doare ma vez trec'het aes o strivadegou gant an ijin ha skiant ar brezelerez. Mar dint ker prim da zevel bodadennou diroll eo dre ma ra d'ezo o c'halon digor hag uhel gouzany evel graet d'ezo o-unan an dismegans graet d'o amezeien ha ken-taeri ganto. » (Strabon.)

SKRIDOU TALVOUDUS DA LENN

(a) Diwar-benn an neuz. — A. Bertrand ha S. Reinach, *les Celtes dans les vallées du Pô et du Danube*, Paris 1894, pajennou 40-42 (a-bouez bras) ; — D'Arbois de Jubainville, *les Premiers Habitants de l'Europe d'après les écrivains de l'Antiquité et les travaux des linguistes*, eil levr, eil mouladur, 1894, pajennou XII-XXIV (a-bouez bras), 4-10 (a-bouez bras) ; *Recherches sur l'origine de la propriété foncière et des noms de lieux habités en France (période celtique et période romaine)*, 1890, pajennou 3-67 (talvoudus bras) ; *la Civilisation des Celtes et celle de l'épopée homérique*, 1899, pajennou 370-371 ; — Dottin, *Manuel*, p. 111-113 ; — C. Julian, *Histoire de la Gaule*, I, p. 227-250, 338-343, II, 415-421 ; — Salaün Reinach, *les Gaulois dans l'Art antique et le sarcophage de la vigne Ammendola*, 1889 (skeudennou ; tennet diwar ar Revue Archéologique) ; *une statuette de femme gauloise au Musée britannique*, 1888 (skeudenn ; tennet diwar ar R. A.) ; *les Frises de l'arc d'Orange*, 1912 (skeudennou ; diwar ar R. A.) ; *Guide illustré du Musée de Saint-Germain en Laye*, mouladur nevez, pajennou 44, 45, 46, 47, 49 (skeudennou) ; — Babelon, *Monnaies de la République romaine*, levr I^a, pajennou 243, 351, 352, 427, 436, 464, 550, 552 (skeudennou), eil levr, p. 11, 12, 131, 360, 373 (skeudennou) ; — Doktor Hamy, *les Premiers Gaulois* (a-bouez bras ; war an *Anthropologie*, bloaz 1907, pajennou 127-139) ; — W. Z. Ripley, *the Races of Eu-*

rope, a sociological study, London, 1900, pajennou 121-128 (talvoudus dreist).

(b) Diwar-benn ar gwiskamant. — Daremburg, Sa-glio ha Pottier, *Dictionnaire des antiquités grecques et romaines* ; Cagnat ha Goyau, *Lexique des Antiquités romaines*, eil mouladur (en daou levr-ze, sellit ouz ar geriou *bardocucullus*, *braca*, *caracalla*, *cucullus*, *gallicae*, *laena*, *linna*, *sagum*, *sagus*, *sagulum* ; bez 'ez eus skeudennou) ; — Dottin, *Manuel*, p. 128-136 ; — d'Arbois de Jubainville, *Civilisation des Celtes*, p. 371-374 ; — *Premiers Habitants*, levr I^a, eil mouladur, 1889, p. 263-264 ; *les Celtes depuis les temps les plus anciens jusqu'en l'an 100 avant notre ère*, 1904, p. 69-77 (a-bouez bras) ; — Wright, *the Celt, the Roman and the Saxon*, pempvet mouladur, London, 1892, pajenn 256 (kouer keltiad oc'h heala) ; — Espérandieu, *Recueil général des bas-reliefs de la Gaule romaine*, meur a levr ; — S. Reinach, *Guide illustré*, p. 57 (Galian Alesia), 122, 123, 125, 126, 127 (gwazed kaoter Gundestrup) ; *Bronzes figurés de la Gaule Romaine*, 1894, p. 138, 142, 143, 150, 151, 152, 154, 181, 184 ; *la Colonne trajane au Musée de Saint-Germain*, 1886, p. 38 (gwiskamant an Daked) ; — O. Montelius, *les Temps préhistoriques en Suède et dans les autres pays scandinaves*, troet diwar ar suedeg gant S. Reinach, p. 70-86 (gwiskamant tud Skandinavia e marevez an armou arem) ; — A. Bertrand, *les Celtes dans les vallées du Pô et du Danube*, p. 98, 100, 107, 109, 114, 115, 117, 119 (gwiskamant poblou an Alpou ha kreizenn an Europ e marevez Hallstatt) ; — Per Paris, *Promenades archéologiques en Espagne*, 1910, skeudennou X, XI, XII, XIII, XIV, XVI, XVIII, XXXVII, XXXVIII, XXXIX, XLI (gwiskamanchou an Ibered) ; —

C. Jullian, *Histoire de la Gaule*, II, p. 296-301 ; — Déchelle, *Manuel d'Archéologie préhistorique, celtique et gallo-romaine*, II (marevez an armou arem), III (marevez Hallstatt), IV (marevez an Ten).

(k) Diwar-benn an temz-spered. — D'Arbois de Jubainville, *Premiers Habitants*, eil levr, eil mouladur, pajennou XVIII-XXII (a-bouez brás) ; — C. Jullian, *Histoire de la Gaule*, I, p. 343-347, II, 421-436, 356-399 ; — Dottin, *Manuel*, p. 113-119.

ROLL AR GERIOU DIÈS

a gaver en unnekvet pennad

(*Ar geriou n'int ket merket aman war-lerc'h a vez kavet e Geriadur ar seiz pennad kenta.*)

Talvoudegez ar berraduriou.

a. k. ano-kadarn (substantif).

a. g. ano-gwan (adjectif).

g. gourel (masculin).

gg. gwregel (féminin).

v. verb (verbe).

A

akuitaet, exercé ; *gwelloc'h armet hag akuitaet*, mieux armé et mieux exercé.

adskeudenn, copie d'une image (statue, bas-relief, etc.), réplique. *Adskeudennou e maen-marbr dioc'h delwennou arem*, des copies en marbre de statues de bronze.

annezet : *beziou annezet pinvidik*, des tombes richement meublées, au riche mobilier.

anzav, aveu.

anzavel, avoué, reconnu ; *anzaveta skouer ar gened*, idéal indiscuté de beauté.

argad, huée, cris ; — attaque (sellit ives ouz *argadenn*, *krogad* e Geriadur ar seiz pennad kenta).

argiladenn, retraite (d'une armée). Sellit ouz *kil-adenn*.

arc'henad, chaussure.

arvrec'h (a. k.), avant-bras.
asperder (a. k.), suppliant (subs.).
aspedi, supplier.

B

barrad, accès, mouvement subit ou violent ; *eur barrad truez*, un mouvement de pitié.
boset-izel (*kizelladuriou*), des bas-reliefs. Sellit ouz *berr-vos*, *izel-vos*, *skeudennou bos-bihan* e Geriadur ar seiz pennad kenta.
bouchad (g.), barbiche. Sellit ouz *kuchennad-helgez*.
bouchig, mouche (petite barbiche très courte).
bourrevia, torturer, supplicier. Sellit ives ouz *jahina*, *merzeria*.
bragerez (g.), ornement, bijou. *Ar bragereziou-korf*, les ornements corporels.
breutadeg, dispute, discussion.
breutadenn, plaidoyer.

K

kanv : *pred-kanv*, repas funèbre.
kemma, changer. *Doue a gemm an dilhad dioc'h ar yenien* (Kerne).
kemmeskad, mélange. *Neuz-gouenn an drec'hourien geltiad a zisleras da heul an holl gemmeskadouze*, le type des vainqueurs celtes s'altéra peu à peu à la suite de tous ces mélanges.
kendalc'h, congrès, assemblée ; *kendalc'h meur pennou Galia*, l'assemblée générale des principaux de la Gaule ; — maintien, conservation, continuation, suite ; — persévérance, tenacité (sellit ives ouz *dalc'hidigez* e Geriadur ar seiz pennad kenta).
kendalc'h-ober, tenacité.
kendalc'hus, tenace, persévérand. Sellit ouz *dalc'hus*.

kendamouez, émulation.
kenedus, beau, joli.
ken-gwir ar poblou, le droit des gens.
ken-penkadour, collègue d'un général.
kentraoui, éperonner ; — exciter, encourager.
kentre ma, aussitôt que.
kern (gg.), sommet (de la tête) ; haut, fond (d'un chapeau).
kernek, sellit ouz *diou-gernek*.
kerreiz (a. g.), calme, modéré (Kerne).
kerreizded (gg.), modération, calme.
kevredi : *en em gevredi*, se liguer. Sellit ouz *kevredi*.
kevredad, alliance.
kevredi gant, se joindre à.
kibeldi, maison de bains. Sellit ouz *kibellec'h* e Geriadur ar seiz pennad kenta.
kigennet, charnu, musclé.
kiladenn, retraite (d'une armée). Sellit ouz *argil-adenn*.
kiladenni, battre en retraite.
kinklerez (g.), parure.
kizennadou baro, *kizennadou-gweuz*, moustaches.
klokaat, compléter, perfectionner.
kofignon, chausson.
kombod, compartiment ; — pièce d'une maison.
korf : *an neuz-korf*, l'aspect, le type physique ; *an nerz-korf*, la force physique, corporelle.
korfet-teo, au corps épais.
kred : *dreist-kred*, incroyable.
kreinal, se rouler sur le sol. Sellit ives ouz *torri-mellat*.
krennbennek (a. g.), brachycéphale (adj.).
krennbenneg (a. k.), brachycéphale (subs.) Liesder *kreinbenneien*.
krizderiou ar zec'hed, les tortures de la soif.
kuchennad-helgez, barbiche. Sellit ives ouz *bouchad*, *bouchig*.

D

da (a. g.), bon, agréable ; *da e kaved rei*, n aimait à donner.
dalc'hiad, partisan. *Dalc'hidi ar giziou koz*, les partisans des vieilles coutumes.
dalc'hus, tenace, persévérant ; *sellit ouz kendalc'hus*.
damlavaret : *traou damlavaret*, des sous-entendus.
dam-zizoloet : *gwirioneziou dam-zizoloet*, des aphorismes au sens voilé.
danzen, préparer (ivez *prienti*, *aoza*, *ragaoza*, *pour-chas*).
dargreizel-moan, à la taille mince.
daspren : *priz-daspren*, rançon (somme).
dasprenadenn, rachat, rançon (acte).
dellezek eus, digne de.
desrevella, rapporter, raconter. *Danevellou, desrevell enno darvoudou*, des récits rapportant des événements.
diblegus, intraitable.
diemzao eul lec'hiadur, la faiblesse d'une position, d'une situation (en parlant d'une forteresse).
dierien (*tog*), (chapeau) sans bords ; *boned dierien en araok hag en adrenv*, bonnet sans garde-vue ni garde-nuque.
disrae (g.), célérité, promptitude, vitesse.
difrea, hâter, se hâter.
digemerus, hospitalier.
digendalc'h, qui manque de tenacité.
dic'hointegez, désintérêt.
dic'hrounna, cesser de bloquer, de cerner ; lever le siège ; *dic'hrounna war eur gér*, lever le siège d'une ville.
dilammadenn : *ober eun dilammadenn er-maez*, faire une sortie.
diou-gernek (boned), (bonnet) à double étage.
direizded, exception.
diskouez beza, paraître, sembler être.

disleberi, défigurer, gâter, s'altérer, se modifier (par suite de croisements, en parlant d'une race) ; — *avilir*, s'avilir ; — flétrir, traiter comme infâme ; *Krilognatos a zisleberas evel digalon an neb a venege en em zaskori*, Kritognatos flétrit comme un lâche quiconque parlait de se rendre.
dislontegez, tempérance.
distrivant, inactif.
disuraat, rendre, devenir non-sûr, dangereux ; *henchou disuraet gant al laeron*, des chemins rendus peu sûrs par les voleurs.
divoueda, évider.
dizailhadeg (ober eun), faire une sortie.
dizailhadenn (ober eun), faire une sortie *Sellit ouz dilammadenn, dizailhadeg*.
dizoueūsded, impiété, ha *dizeoliez* ; (*dizouelez* a impliquer avec *hou evit « impiété » ne zere ket*).
doueūsded, religiosité, piété (ivez *deoliez*).
drasta, dévaster.
drasterez : *froud drasterez*, torrent dévastateur.
dreist-kred, incroyable.

E

eilgeria, repartir, répliquer.
eilgeriadenn, repartie, réplique.
emgannus, qui produit des batailles ; *dizunaniezou emgannus*, des dissensions génératrices de combats.
emouestla (a. k.), consécration de soi-même ; *an emouestla d'ar Werc'hez*, la consécration à la Vierge (*Kroaz ar Vretoned*).
emouestlet, consacré, voué, dévoué volontairement par soi-même ; *keneiled emouestlet d'e donkadur*, des amis dévoués à sa fortune.
empenna, venir à l'idée, imaginer.
envestronia (a. k.), action de se maîtriser, empire sur soi-même.

emwana (a. k.), affaiblissement volontaire de soi-même ; *goude an emwana kriz-ze*, après ce cruel sacrifice (se reporter au texte, *trede kevrenn, pennadig « kentoc'h mervel eget en em zaotra »*).
emwel, entrevue.

emweladenn, entrevue.

emzifenn, défense de soi-même, défense par opposition à attaque. *Diskouez a rejont en emzifenn kement a nerz-kalon hag en argad*, ils montrèrent dans la défense la même intrépidité que dans l'attaque.

enklask an diouganou, consulter les auspices.

enebenn, recto (d'une page) ; — empeigne d'un soulier).

enep (en), par contre, au contraire.

engouestladenn, enrôlement.

entana, incendier (ivez *tangwalla*).

envori : *da envori an trec'hiou gounezet gant rouanez ar gér-ze*, pour commémorer les victoires remportées par les rois de cette ville.

1) *erbedi*, épargner. *Neb a erbed e zec'hed a erbed e yec'hed*, quiconque épargne sa soif, épargne sa santé (Tréguier) ; *dierbed* « prodigue » (ibid.)

2) *erbedi*, intercéder.

erezi rak, répugner à.

erien eun tog, bord d'un chapeau.

erienet ledan, à larges bords.

er-maez : *chom er-maez eus eur brezel*, rester neutre dans une guerre.

esmaëa, émouvoir (eus *esmaë* « émotion, émoi »).

F

feuriou a beoc'h pe a gevredad, des traités de paix ou d'alliance.

feuria brezelekaat a-du gant Rom, conclure un traité d'alliance offensive avec Rome.

ficherez : *ar benviou-ficherez penna*, les principaux articles de toilette.
frammet-nerzus, puissamment charpenté.
froud (gg.), torrent.

G

geler, cercueil, sarcophage.

ger c'houezet diouz eur c'hiz, hyperbole de convention.

gloaziad, blessé (subs.) Liedsder *gloazidi*.

gounid (a. k.) : *kentraouet gant ar gounid*, aiguillonné par l'intérêt.

gounit (v.), séduire, *ar c'haerder anezo a c'houenezas ar Romaned*, leur beauté séduisit les Romains ; — remporter (une victoire), *an trec'hiou gounetz gant Altalos hag Eumenes ouz ar Gelted*, les victoires remportées par Attalos et Eumènes sur les Celtes. Sellit ouz *gounit* (v.) e Geriadur ar seiz pennad kenta.

gopr : *lakaat eur gopr war penn eun den*, mettre la tête d'un homme à prix.

gourel, viril.

gouzifiad, épieu.

grounner, celui qui cerne, qui bloque, assiégeant.
gwadus, qui fait couler le sang ; *emgann gwadus*, combat sanglant.

gwel : *beza a-wel*, être visible.

gwenn : *tenna d'ar gwenn*, tirer à la cible, s'exercer à tirer. Sellit ouz *pal*.

gweuz, lèvre. Liedsder *diouweuz*.

gwidelus, en spirale.

gwidreüs, captieux, perfide.

gwinta : *en em winta*, se dresser, se cabrer.

H

hantererez (g.), intervention.

helgez (gg.), menton.
hemolc'h (v.), chasser (le gibier).
hen-amzeriad, ancien (subs.), homme qui vivait dans l'Antiquité (*Hen-amzer*).
heroniez, archéologie (ivez *hendraouriez*).
herded-natur, hardiesse naturelle.
heskinerez (g.), persécution.
hevelebekaat, ressembler, copier, imiter.
hirbennek (a. g.), dolichocéphale. Sellit ouz ar geriou diwarnan e Geriadur an seiz pennad kenta.
hirgelc'hiiek, ovale.
hir-hererez, atavisme.
hir-c'houzanv (a. k.), patience.

C'H

c'houezet : *geriou c'houezet diouz eur c'hiz*, des hyperboles de convention.
c'houita, manquer, échouer ; *c'houita war o anaout*, ne pas les reconnaître (*Pays breton*).

Ch

chatalek, brutal ; *pennou neuziet garo ha chatalek*, des têtes à l'expression dure et brutale.
chom er-maez eus eur brezel, rester neutre dans une guerre.

I

is-ofiser, sous-officier.
is-penkadour, lieutenant d'un général en chef.

J

jahina, supplicier, torturer, Sellit ouz *bourrevia*, *merzeria*.

L

lid-roàd, fête-sacrifice, sacrifice solennel.
lidus, solennel.
lifreou (*dilhad-*), livrées (*gwiskamant-mevel*).
lubanerez (g.), insinuation, séduction.
lubani, capter, séduire, gagner avec adresse.

M

maoutenn, perruque.
meiz, intelligence, esprit (Kerne).
meiza, penser, comprendre.
mentek, de grande taille.
mentet-krenn, de taille moyenne.
mentet-etre, de taille moyenne.
mentet-uhel, de haute taille.
merzeria, supplicier, martyriser. Sellit ouz *bourrevia*, *jahina*.
merzout, apercevoir, s'apercevoir, distinguer.
milgin, manche (Gregor a Rostren). Liesder *milginou*.
millener, tribun.
milved (a. k.), millénaire (subs.), période de mille ans.
mîrerez : *ti-mîrerez*, musée. Sellit ouz *mîrdi* e Geriadur ar seiz pennad kenta
miridigez, conservation.
moger-daoennet, peinture murale. Liesder *moger-riou-laolennet*.
mojenn, fable.

N

nerz-kalon, énergie, intrépidité.
nerz-youl, volonté, force de volonté, énergie.
nétadurez, propriété.

neuz (gg.), mine, air, aspect, prestance. *Neuz-korf ar Gelted*, l'aspect physique des Celtes. *Neuz-den*, type humain. *An neuz-den diskleriet ha skeuden-net gant an Hen-amzeridi*, le type décrit et représenté par les anciens. *Neuz-gouenn*, type racial. *Neuz-gouenn an drec'hourienn geltiad*, le type des vainqueurs celtes.

neuzia : *penaos e oa neuziet ar Gelted*, quel était l'aspect, le type des Celtes ; *eun darn hepken eus poblans Keltia a vije bel neuziet evel-se*, une partie seulement de la population de la Celtique aurait été de ce type ; *tud neuziet melen*, des hommes de type blond.

neuziadur, type attribué, représentation.

O

ober diouz, imiter.

P

pal, but.

parfet, calme.

pastez, pastel.

penn-kab, capuchon. Sellit ouz *kabell* e Geriadur ar seiz pennad kenta.

pers, azur ; *eul liou pers*, une couleur azurée.

Pers, Perse. Liesder *Persed*.

perseg, la langue des Perses. *An hen-berseg*, le vieux perse.

peurgemmeska, mélanger complètement, fondre.

pred-kanv, repas funèbre.

prienti, préparer. Sellit ouz *danzen*.

priz-daspren, rançon, prix de rachat. Sellit ouz *dasprennadenn*.

R

rak-kambr, vestibule, antichambre.

ramz, sellit ouz *ramps* e Geriadur ar seiz pennad kenta.

ramzek, *ramzel*, sellit ouz *rampsel* en hevelep geriadur.

redi (g.), contrainte, obligation.

redia, forcer, contraindre, obliger (Gregor).

regez, braise.

reizded, intégrité.

reol eun arme, la discipline d'une armée.

reolia soudarded, discipliner des soldats.

ribitalh soudarded aet e gouez, soldatesque furieuse.

rôad, sacrifice.

S

sae-stamm, maillot. Liesder *saeou-stamm*.

savenn, terrasse.

skeud : *dremmou kaer-dreist*, enno *skeud an noblans*, ar striv hag an herder, de très beaux visages à l'expression noble, énergique et fière.

skeudennet, imagé, qui renferme des images ; *frâ-zennou berr ha skeudennet*, des phrases brèves et imagées.

skeudennus, qui produit des images ; *eun doare-prezeg skeudennus*, un langage figuré.

skoaziet-ledan, aux larges épaules.

skouer (gg.), exemple, modèle, type, idéal. *Eur skouer a nerz hag a vraventez*, un modèle de force et de beauté ; *skoueriou dispar a gadourien hag a zoudarded*, de magnifiques types de guerriers et de soldats ; *skouer* (ou *skouer-veur*) ar gened er *broiou keltiek*, l'idéal de la beauté dans les pays celtiques.

servijus, serviable.

sezizerez (g.), art des sièges, poliorcéétique.

soliet-teo (*arc'henad*), (chaussure) à semelle épaisse.

spi : *beza e spi en eur c'hoad*, être en embuscade dans un bois ; *spi-brezel*, embuscade, piège (à la guerre).

stamm, sellit ouz *sae-stamm*.
stoufailh (g.), étuve.
strivad, effort.

T

taerder, impétuosité, ardeur, emportement.
taolennet : *mogeriou taolennet Pompeï*, les peintures murales de Pompéi.
taol-nerz : *kériou kemeret a daol-nerz*, des villes prises de vive force, d'assaut.
tenna d'ar gwenn, sellit ouz *gwenn*.
tonkadur, destin, destinée ; *lenn an Tonkadur*, rendre des oracles.
toneg (gg.), tunique Liesder *tonegou*.
treanti, transpercer. Diwar *treant* « harpon ».
trec'hlid, triomphe (fête romaine).
tro-natur, disposition naturelle, goût.
trubarderez (g.), perfidie, trahison.
trugarez, clémence, miséricorde ; *rei trugarez*, faire grâce.

U

urzia eun arme, organiser une armée.

Y

yeyaduour, grammairien (ivez *grammadegour*).
youl, volonté.
